

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

TEMATIKA NASILJA V MLADINSKEM OPUSU

JANJE VIDMAR

DIPLOMSKO DELO

Anja Bajc

Mentorica: doc. dr. Barbara Pregelj

Nova Gorica, 2014

ZAHVALA

Najprej bi se rada zahvalila mentorici doc. dr. Barbari Pregelj za vsa odlična predavanja, ki so v meni vzbudila zanimanje za otroško in mladinsko književnost. Najlepša hvala tudi za vso strokovno pomoč in nasvete, dragocen čas ter spodbude, ki so pripomogli k uspešnemu zaključku mojega dodiplomskega študija.

Iskreno bi se zahvalila tudi mami in očetu za zaupanje, potrpežljivost in »evrčke« tekom študija, za vso starševsko ljubezen ter privzgojene vrednote, ki so me oblikovale v osebo, kakršna sem. Hvala tudi Neji in Brini, ki sta s svojo najstniško in otroško domišljijo poskrbeli za obilo smeha in veselja. Najboljši sestri sta!

Posebna zahvala gre tudi mojemu partnerju Primožu: za vso ljubezen in podporo, za vse dišeče kavice, ki so odvrnile mojo pozornost stran od pisanja diplome, za nočne pogovore in sprehode, ki so mi ponovno vlili motivacijo ter nedeljske izlete, ki so zabavno zaključili vsak konec tedna.

Nikakor ne smem pozabiti še na ostale širše družinske člane, še posebno hvala »nonotu« in »nonama«, ki so s svojimi kuharskimi in pekovskimi podvigi pričarali občutek domačnosti. Hvala vsem bratrancem in sestrični, tetam in stricem, za vso pripravljenost, ko sem potrebovala vašo pomoč ali zgolj pogovor.

Zahvalila bi se tudi vsem prijateljicam, ki so skrbele za moje družabno življenje v času študija. Še posebno hvala tebi, Nina Mikec, za vsa »kofetkanja« in debate, za nepozabne dogodivščine v Parizu, za vzpodbudne besede in zanimiva reševanja vseh vrst živali. Hvala tudi za pravopisni pregled diplomskega dela.

Hvala tudi Branki Fidel, ki je poskrbela za angleški prevod izvlečka, Gregorju Potrebuješ za oblikovno podobo dela ter članoma komisije, doc. dr. Ani Toroš in doc. dr. Alešu Vaupotiču, za tehten pregled in mnenja v diplomskem delu.

Na koncu bi se rada zahvalila še vsem tistim, ki ste kakorkoli oziroma kadarkoli prišli v moje življenje in v njem pustili delček sebe.

Hvala vam!

NASLOV

Tematika nasilja v mladinskem opusu Janje Vidmar

IZVLEČEK

Diplomsko delo temelji na analizi štirih mladinskih pripovednih besedil pisateljice Janje Vidmar. V besedilih *Baraba*, *Debeluška*, *Princeska z napako* in *Punce za znoret* sem raziskovala tematiko nasilja. Na začetku sem predstavila razvoj tabuiziranih tem v slovenski mladinski književnosti, predvsem na področju realistične mladinske proze. Drznost pisanja slovenskih avtorjev skozi desetletja oblikuje številne podobe in ovire mladostništva. Literarni liki se srečujejo z nasiljem, težkimi socialnimi razmerami, spolnostjo, zasvojenostjo in drugimi ovirami pri vstopanju v svet odraslosti. V nadaljevanju sem se posvetila pisateljici Janji Vidmar in analizi njenih prej omenjenih besedil. Pri analizi sem si pomagala z naratološkimi kategorijami (predvsem pripovedno perspektivo) po izsledkih Mirana Štuheca. Pri tem sem izhajala iz tipologije nasilja po priročniku (*O nasilju: priročnik za usposabljanje*) avtorja Romana Kuharja. Namen diplomskega dela je bil ugotoviti, ali je v središču pripovedne pozornosti povzročitelj ali žrtev nasilja. Poleg tega me je zanimalo še, katera vrsta fokalizacije prevladuje pri prikazu nasilja. Cilj je bil dosežen, saj sem iz analize lahko sklenila, da književne osebe nastopajo v vlogi žrtve in povzročitelja nasilja, pri tem pa uporabijo tako zunanjo kot notranjo fokalizacijo, ki je odvisna od tega, koliko književnega sveta želi pripovedovalec razkriti bralcu.

KLJUČNE BESEDE

Mladinska književnost, tabuizirane teme, realistična proza, nasilje, pripovedna perspektiva, Janja Vidmar.

TITLE

Themes of Violence in Janja Vidmar's Juvenile Opus

ABSTRACT

This thesis is based on an analysis of four youth narrative texts written by Janja Vidmar. *Baraba*, *Debeluška*, *Princeska z napako* and *Punce za znoret* were the texts in which I researched the topic of violence. I presented the development of tabooed themes in the Slovenian youth literature, especially in the field of youth realistic prose. Boldness of Slovenian authors through decades formulated a number of images and obstacles of adolescence. Literary characters are faced with violence, difficult social situations, sexuality, addiction and other obstacles in entering the world of adulthood. In continuation, my attention is devoted to Janja Vidmar and the analysis of previously mentioned texts. In the analysis I have used narratological categories (like narrative perspective) by Miran Štuhec. In this, I derived from the typology of violence after the manual (*O nasilju: priročnik za usposabljanje*) by Roman Kuhar. The aim of the thesis was to determine who is actually in the centre of narrative attention, the perpetrator or the victim of violence. In addition, I was wondering what type of focalization still prevails in reflection of violence. Finally, I was able to conclude from the analysis that literary persons act both, as the victim and the perpetrator of violence while using external and internal focalization which depends on how much literary world the narrator wants to disclose to the reader.

KEY WORDS

Youth literature, tabooed topics, realistic prose, violence, narrative perspective.

KAZALO

1.	UVOD	1
2.	UBESEDITEV TABUIZIRANIH TEM V SLOVENSKI MLADINSKI PROZI	3
3.	REALISTIČNA PROZA V SODOBNI SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI .	6
3.1	Realistična pripoved (povest).....	8
3.2	Realistični roman.....	9
4.	NASILJE	11
4.1	Tipologija nasilja.....	11
4.1.1	Psihično nasilje.....	11
4.1.2	Fizično nasilje	13
4.1.3	Spolno nasilje	14
4.1.4	Nasilje nad samim seboj.....	15
4.1.5	Nasilje v družini	16
4.1.6	Nasilje med vrstniki	17
4.1.7	Nasilje v medijih	18
5.	TEMATIKA NASILJA V SODOBNI SLOVENSKI MLADINSKI PROZI	20
6.	JANJA VIDMAR	22
6.1	Biografija.....	22
6.2	Literarno ustvarjanje	22
7.	VSEBINE OBRAVNAVANIH LITERARNIH BESEDIL	25
7.1	Princeska z napako (1998)	25
7.2	Debeluška (2008)	27
7.3	Baraba (2001).....	28
7.4	Punce za znoret (2003).....	29
8.	PRIPOVEDNA PERSPEKTIVA V MLADINSKIH DELIH JANJE VIDMAR	30
8.1	Pripovedna perspektiva	30
9.	ANALIZA PERSPEKTIVE NASILJA.....	34

9.1	Baraba.....	34
9.1.1	Perspektiva in fokalizacija.....	34
9.1.2	Povzročitelj ali žrtev nasilja	36
9.2	Debeluška	39
9.2.1	Perspektiva in fokalizacija.....	39
9.2.2	Povzročitelj ali žrtev nasilja	41
9.3	Princeska z napako	44
9.3.1	Perspektiva in fokalizacija.....	44
9.3.2	Povzročitelj ali žrtev nasilja	48
9.4	Punce za znoret.....	51
9.4.1	Perspektiva in fokalizacija.....	51
9.4.2	Povzročitelj ali žrtev nasilja	53
10.	SKLEP.....	56
11.	VIRI.....	60

1. UVOD

Diplomsko delo s področja slovenske mladinske književnosti bom posvetila raziskovanju proznih besedil Janje Vidmar s socialno-psihološko tematiko, ki vsebuje tudi prikaze nasilja. Nasilje, ki mu bo namenjeno celotno diplomsko delo, je na žalost močno prisotno v našem življenju. Vsakodnevno smo priče strahotnim dejanjem, ki razdirajo vrednote in uničujejo človeška življenja. Ob spraševanju, kje je človeška strpnost, moralnost in ljubezen, vedno bolj spoznavam, da je naloga vsakega posameznika, da ohranja omenjene vrednote in pomaga sočloveku. Menim, da je ena izmed številnih vrst pomoči žrtvam nasilja tudi literatura. Mladostniki in odrasli lahko tako preko zgodb in izkušenj literarnih junakov podoživijo svojo lastno usodo ter s tem razvijejo občutek za razumevanje in kritično razmišljanje, hkrati pa jim zgodbe lahko ponudijo tudi rešitev iz sveta nasilja. Naloga ljudi je namreč, da nasilja ne prikrivamo in toleriramo, in prav to je bil glavni razlog za izbiro teme s tega področja.

Na začetku diplomskega dela bom predstavila tabujsko tematiko, ki se je začela razvijati, ko so avtorji postali drznejši pri pisanju in so prenehali s strogo samocenzuro. Pisatelji so usmerili pozornost k socialni problematiki otrok in mladostnikov. Prikaz realnega življenja so ubesedili v realistični književni vrsti, v katero je po besedah M. M. Blažić vstopil »otrok, mladostnik, ki ni idealiziran, je stvaren, nagajiv in uporniški, z njim problemska tematika dobi mesto v mladinski književnosti in začne prevladovati individualni, ne več kolektivni junak, značilen za realistično pripovedno prozo 70. in 80. let« (Blažić 2003: 664).

V poglavju o realistični prozi bom predstavila različne poglede teoretikov na omenjeno prozo, v katero spadata realistični roman in pripoved. Teoretiki so se v svojih raziskavah lotevali problema o tem, kakšne značilnosti mora besedilo imeti, da ga lahko definiramo kot realistično besedilo. Problem se je pojavil tudi pri pojmovanju mladinske književnosti ter pri razdelitvi na modele glede na različne literarne sestavine, kot so glavni junaki, starost naslovnika, žanr idr. Pozornost bom posvetila predvsem slednjemu, saj je teoretičarka Dragica Haramija (2000) realistično prozo razdelila na štiri žanre, v katere bom umestila tudi literarna dela Janje Vidmar.

V enem izmed žanrov (socialno-psihološki roman) je v ospredju tabujska tematika, v katero spada tudi nasilje, o katerem bom spregovorila v sledečem istoimenskem poglavju. Tipologija nasilja bo omogočila boljšo preglednost nad dejanji in posledicami nasilja ter boljše

razumevanje, zakaj nasilje spada med t.i. tabu teme, tako v realnem svetu kot v literaturi. V realnem svetu je nasilje številčno, vendar žal ostaja prikrito, česar za literaturo ne moremo trditi. O pojavljanju nasilja kot tematike v literaturi bo govorilo naslednje poglavje, kjer bom predstavila nekatera literarna besedila, ki vsebujejo omenjeno tematiko.

Nadalje bom spregovorila o pisateljici in scenaristki Janji Vidmar, ki o svojem literarnem ustvarjanju pravi: »Ob svoji literaturi zorim in se spreminjam. Z njeno pomočjo postajam samozavestnejša. Brskam po jeziku, ga zlagam, besedo za besedo, uživam ob posameznih segmentih, zadoščanje me prevzame, kadar mi uspe ubesediti občutja, ki ležijo zakopana globoko v plasteh mojih rudniških jaškov« (Vidmar 1999: 66). Njene zgodbe so zato polne otroške radovednosti in domišljije, hkrati pa se nekatere dotikajo tudi faze odraščanja, kjer v ospredje zgodb pridejo socialne in moralne ovire, s katerimi se srečujejo mladostniki v adolescenčnem obdobju.

Sledila bo predstavitev vsebin štirih del, ki so v osrednjem delu diplomske naloge analizirane z namenom predstavitve pripovedne perspektive v navezi s tematiko nasilja.

Poglavje o pripovedni perspektivi bo vsebovalo razlago tega pojma z različnimi pogledi teoretikov ter povezovanje perspektive s fokalizacijo po izsledkih slovenskega naratologa Mirana Štuheca (2000). Slednji namreč ugotavlja, da v pripovedi, poleg pripovedovalca, nastopa še fokalizator, ki v literarnih delih uporablja različne vrste fokalizacij.

V osrednjem delu diplomskega dela bom podala podrobno analizo obravnavanih del Janje Vidmar. Namen analize bo ugotavljanje perspektive, iz katere je predstavljeno nasilje. Pojavnost povzročiteljev in žrtev nasilja bo nudila tudi možnost različnih načinov pogleda na nasilje in uporabo različnih vrst fokalizacije. Z lastno interpretacijo bom predstavila možnost drugačnega načina branja ter raziskovanja mladinske realistične proze Janje Vidmar.

V sklepnem delu bom uporabila sintezo, saj bom navedla povzetek ugotovitev analize.

2. UBESEDITEV TABUIZIRANIH TEM V SLOVENSKI MLADINSKI PROZI¹

Ob omembi besede tabu vsakdo izmed nas pomisli na nekaj prikritega, prepovedanega. Zavedamo se, da smo obkroženi s tabuji, ki so v neki kulturi popolnoma sprejemljivi, medtem ko jih druga kultura lahko zavrača. V vsakem obdobju pride do nastanka novih tabu tem ali pa se tabujska tematika detabuizira. Vse to se je oziroma se bo odražalo tudi v književnih besedilih.

Darja Lavrenčič v magistrskem delu *Tabuji v slovenski mladinski prozi* pravi, da so k razvoju mladinskega romana, ki vsebuje tabuizirano tematiko, pripomogle družbene razmere v šestdesetih letih dvajsetega stoletja v Ameriki in Evropi. Pogled povojnih generacij je postajal vse bolj kritičen do obstoječih vrednot, načina vzgoje in ohranjanja tradicije. Zahteve po novostih in svobodni miselnosti so spodbudile tako tuje kot slovenske založnike in literarne ustvarjalce. Slednji so prenehali s samocenzuro in s tem ponudili mladim bralcem knjige, ki so vsebovale tabuizirane teme. V mladinski književnosti so s tem dejanjem povzročili padec mita o brezskrbnem in srečnem otroštvu, ki je veljal vse od 18. stoletja. V mladinskih romanih se je pojavil junak, ki ni več idealiziran, srečuje se z nasiljem, prvimi spolnimi izkušnjami ter z zlomom tradicionalnih družinskih vrednot. V devetdesetih letih dvajsetega stoletja so pisatelji začeli ubesedovati nove tabu teme, kot so: AIDS, samomor, incest, rasizem, psihične težave, smrt in spolne zlorabe.

Novim smernicam so sledili tudi slovenski avtorji. Zanimala jih je socialna resničnost in problematika otrok ter mladostnikov. Na Slovenskem je tako v šestdesetih letih začela pri založbi Mladinska knjiga izhajati zbirka *Pota mladih*, v kateri so se prvič na slovenskih tleh ubesedile tabuizirane teme. Mladi avtorji, katerih junaki se v delih srečujejo s spolnostjo, ločitvijo staršev, incestom, prestopništvom in splavom, so bili:

- Janez Kajzer: *Mimo dnevnega načrta* (1960)
- Elza Budau: *Diagram neke ljubezni* (1962)
- Peter Kavalar: *Grajski biki* (1962)

¹ Poglavje povzemam po Darji Lavrenčič (2000).

- Marlena Humek Pehani: *Deklice na potepu* (1963)
- Breda Smolnikar: *Otročkički, življenje teče dalje* (1963)
- Miriam Steiner: *Vojak z zlatimi gumbi* (1964)
- Barbara Brecelj: *Slamnati večeri* (1967)

V obdobju šestdesetih in sedemdesetih let je treba izpostaviti delo *Gimnazijka* (1967) avtorja Antona Ingoliča. V njem pisatelj problematizira tematiko nezaželene najstniške nosečnosti. Pisatelj ne moralizira, ampak realno prikaže stisko glavne junakinje in brezsrčnost ljudi, ki jo obkrožajo. Poleg Ingoliča se s tabuji ukvarjajo še Mira Mihelič, ki v literarnem besedilu *Pridi, mili moj Ariel* (1965) ruši stereotipe o pomenu pridnosti in zglednosti, Leopold Suhodolčan v *Rumeni podmornici* (1969) prikaže konflikt med generacijama ter Pavle Zidar, ki z deli *Pišem knjigo* (1970), *Kukavičji Mihec* (1972), *Mulci* (1975) in *Moja družina* (1981) poda kritiko odraslih ter s tem prikaže trpeče in krivično otroštvo zaradi dejanj odraslih. Poleg omenjenih avtorjev izstopajo tudi dela Iva Zormana *Gnezdo sršenov* (1968), *V sedemnajstem* (1972) in *Rosni zaliv* (1975), kjer sta prisotni stiska in odraščanje sodobnega mladostnika, ter delo Nade Kraigher z naslovom *Maja* (1971), kjer je prvič v slovenski književnosti prikazana tema homoseksualnosti.

V osemdesetih letih s svojimi deli *Na ranču veranda* (1983) in *Baronov mlajši brat* (1985) najbolj izstopa Vitan Mal. Pisatelj prikazuje prestopništvo, prepleteno z nasiljem, drogami in spolnostjo.

S pojavom nove generacije avtorjev se v devetdesetih letih pojavijo tudi nove tabuizirane teme, ki se iz leta v leto širijo. Besedila postajajo vse bolj temačna, v njih se odražajo posledice dogajanj v družbi, tabu teme se iz romana širijo v slikanice in leposlovje, prihaja do mešanja različnih žanrov in pripovednih tehnik. Pojavijo se tematike, kot so motnje hranjenja, ekološke katastrofe, spolne zlorabe, brezdomstvo in brezposelnost, tema vojne in religije, razizem idr.

V tem obdobju izstopajo avtorji, kot so Bogdan Novak z mladinskim romanom *Ninina pesnika dva* (1995), Franjo Frančič, ki z delom *Otroštvo* (1995) prikaže, da otroštvo ni najbolj srečno obdobje, Svetlana Makarovič s slikanico *Veveriček posebne sorte* (1994), kjer je

prikazana drugačnost in invalidnost ter Polonca Kovač, ki v romanu *Kaja* (1999) spregovori o otroški stiski zaradi ločitve staršev.

V ospredje današnje slovenske mladinske proze spadata še pisateljici Desa Muck in Janja Vidmar. Desa Muck je z romanom *Lažniva Suzi* (1997) bralcem približala temo odraščanja junakinje v socialni bedi, povezano z alkoholom, spolnostjo in poskusom samomora. V ciklu knjig *Blazno resni* (1993–2000) pa bralcu na humorističen način približa teme, kot so zasvojenost, spolnost, beg od doma idr.

Avtorica Janja Vidmar naredi še korak dlje. V svoja besedila, poleg spolnosti, zasvojenosti in odraščanja, vpelje tabu teme, ki v slovenski mladinski literaturi še niso bile ubesedene. V romanu *Princeska z napako* (1998) se tako srečamo s ksenofobijo, v besedilu *Debeluška* (1999) z motnjami hranjenja, v romanu *Sence poletja* (2000) s posledicami vojne, v *Prijatelja* (2003) z vprašanjem o religiji ter v pripovedi *Moja Nina* (2004) z junakinjo, ki ima Downov sindrom (Lavrenčič 2000).

Raznovrstnost in razvoj tabuiziranih tem v mladinski književnosti pripomore k rušenju tabujev v družbi, ustvarja različna mnenja in kritično razmišljanje ter spodbuja bralce, da izstopijo iz družbenih okvirjev in živijo po svojih načelih. Naklonjenost tabuiziranim temam najpogosteje srečamo v realistični književni vrsti, o kateri spregovorim v naslednjem poglavju.

3. REALISTIČNA PROZA V SODOBNI SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Na področju mladinske književnosti so se razvila različna pojmovanja in teorije realistične mladinske proze. Z omenjeno prozo so se ukvarjali Dragica Haramija, Igor Saksida in Marjana Kobe.

Marjana Kobe je v delu *Pogledi na mladinsko književnost* mnenja, da »/v/ območje realistične proze uvrščamo besedila, v katerih se tekstualna resničnost načeloma giblje v okvirih izkustveno preverljivega sveta. Pojem 'realizem' gre potemtakem razumeti kot ustvarjalno hotenje piscev, da bi se pri izboru snovi oziroma tem in načinu upovedovanja le-te(h) čim tesneje naslonili na tako imenovano socialno resničnost in čim bolj avtentično uprizarjali vsakdanjo problematiko otrok in mladine v njihovem realnem okolju« (Kobe 1987: 165).

Avtorica nam v nadaljevanju poda tri modele realistične proze, pri katerih se zgleduje po literarni kategoriji realistične upodobitve otroka švedskega raziskovalca Göteja Klinngberga. Ob tem je treba omeniti, da avtorica modele poimenuje glede na starost naslovnika, ki mu je knjižno besedilo namenjeno, in ne po književnih vrstah ali žanrih, kot to naredi Dragica Haramija.

- V prvi model uvršča »literarno besedilo, v katerem je glavni literarni lik otrok v razvojnem razponu od najzgodnejšega otroštva do nekako 8., 9. leta starosti« (Kobe 1987: 165). V ospredju je lik sodobnega mestnega otroka. Pripoved v večini primerov poteka kronološko linearno. Predstavljene so negativne in pozitivne življenjske izkušnje v stiku z družinskimi člani, predvsem z mlajšimi sestrami ali brati. Avtorica v omenjen model uvrsti besedila I. Zorman *Rada bi bila velika* (1979), B. Jurca *Katka stoj!* (1972), S. Pregla *Juhi cviluhi* (1981), A. Ingoliča *Rokove zgodbice* (1983) idr.
- V drugem modelu se nahaja »model realističnega teksta, ki kot sprejemnike predvideva bralce obeh spolov med desetim in dvanajstim letom« (Kobe 1987: 171). Za razliko od prvega modela se vloga družine umika v ozadje. V ospredje prihaja posameznik, ki ga obkrožajo prijatelji ali vrstniki. Literarni lik se osvobaja, postaja samozavestnejši, poskuša se potrditi v svetu odraslih. To ga privede do nesoglasij in napetosti z družinskimi člani ali izobraževalnimi ustanovami. Besedila, ki ustrezajo

temu modelu so *Urške so brez napake* (1980) P. Kovač, *Mulci* (1975) P. Zidarja, *Geniji v kratkih hlačah* (1978) S. Pregla idr.

- V tretji model se uvrščajo »obsežnejša, včasih že kar romaneskno zasnovana besedila, v katerih glavni lik prerašča svoje osnovnošolsko obdobje in stopa v 'nov' svet, svet odraslih, ali pa je v ta svet že 'vržen' in kot dozorevajoči mladostnik med 15. in 18. letom bolj ali manj boleče odkriva njegove koordinate, hkrati pa hlastno in *praviloma samotno* išče svojo lastno podobo« (Kobe 1987: 176). V teh delih izstopa lik najstnice. Prisotna je problemska tematika, lik družine izstopi iz pripovednega okvirja. V ospredje pride socialno in ljubezensko dogajanje. Avtorica v tretji model uvršča besedila *Gimnazijka* (1967) A. Ingoliča, *Rosni izliv* (1975) I. Zorman, *Ko zorijo jagode* (1972) B. Jurca ter zbirko *Pota mladih* (založba Mladinska knjiga). Pri tem ugotavlja, da »se pisci v ustvarjalnih postopkih 'približujejo' zahtevnosti pisanja 'za odrasle', ne glede na različno raven rezultatov, se pravi estetskih učinkov, ki jih pri tem dosega. Zato ni naključje, da ta model besedne tvornosti sodobna strokovna literatura v svetu večkrat poimenuje 'prehodna literatura'« (Kobe 1987: 178).

Drugačen pogled na realistično prozo nam ponudi Dragica Haramija, ki v prispevku *Sodobna slovenska mladinska proza* mladinsko prozo deli na kratke in dolge prozne vrste. Med kratke uvršča pravljice, basni, bajke, pripovedke ter kratke realistične in fantastične zgodbe. V daljše pa uvrsti realistične in fantastične pripovedi ter romane. (Haramija 2006)

Teoretičarka hkrati predstavi tudi stališče M. Nikolajeve, ki pravi, da »se zdi smiselno mladinsko književnost preučevati z vidika glavnega junaka in njihovega mesta v procesu odraščanja« (Nikolajeva v Haramija 2006: 282).

Dragica Haramija meni, da »pojem realistična mladinska proza ni uporabljen literarnozgodovinsko, temveč vsebinsko, kar pomeni, da imajo književna dela, ki jih označuje termin realistična proza, večinoma verjetnostno ali realistično motivacijo. Še vedno pa ni mogoče trditi, da so književna dela z realistično ali verjetnostno motivacijo goli posnetki resničnosti, saj vsako književno delo vsebuje večjo ali manjšo mero literarne fikcije« (Haramija 2000: 29).

Igor Saksida nam ponudi sodobnejši pogled na sodobno mladinsko prozo. Razdeli jo na resničnostno in neresničnostno. Med slednjo uvrsti pravljice, kot so klasične, živalske in sodobne ter fantastične pripovedi. V resničnostno prozo uvrsti trivialne oziroma zabavne

pripovedi, avtobiografske pripovedi, živalske zgodbe in pripovedi s človeškimi osebami. (Saksida 2001)

M. M. Blažič ugotavlja, da je kljub različnim pogledom in pojmovanjem realistične proze »/v/ slovenski mladinski književnosti najbolj v veljavi terminologija Marjane Kobe, ki jo je postavila že v 80. letih in jo večina strokovnjakov tudi uporablja, pojmovanje Igorja Saksida je sodobnejše, vendar bo potrebovalo čas, da se bo uveljavilo« (Blažič 2003: 665).

V nadaljevanju se osredotočam na pojma realističen roman in realistična pripoved, ki ju obravnavam v diplomskem delu.

3.1 Realistična pripoved (povest)

Janko Kos v *Literarni teoriji* pripoved ali povest označuje kot srednje dolgo besedilo, ki »se ne razlikuje bistveno od romana pa tudi ne od dolge novele in je zato nadomestek za te zvrsti ali pa njihova manj dovršena različica /.../ /v/ novejši književnosti se izraz povest uporablja zlasti za nekatera mladinska pripovedna dela« (Kos 2001: 157–158).

Milena Mileva Blažič meni, da je realistična pripoved »vrsta pripovedne proze, v kateri prevladujejo realistične ali stvarne, izkušenske pripovedne prvine (književne osebe, čas, prostor in dogajanje)« (Blažič 2003: 664). Tovrstne pripovedi so pisali F. Milčinski, F. Bevk, A. Ingolič, S. Pregl, I. Zorman, B. Jurca, P. Kovač in drugi.

Teoretičarka še opozori, da so v 90. letih avtorji vpeljali novo smer realistične pripovedi, ki je imela prvine subverzivnosti. Mladi so jo sprejeli za svojo, ker je vsebovala motivno-tematske elemente, ki so sovpadali z njihovim doživljajskim svetom. Pojavi se je lik otroka, mladostnika, ki ni bil idealiziran. Pripisovala se mu je stvarnost, nagajivost in uporniškost. Predstavniki nove smeri realistične pripovedi so D. Muck, P. Suhodolčan, B. Novak in J. Vidmar. (Blažič 2003)

3.2 Realistični roman²

Dragica Haramija trdi, da je »mladinski roman tista forma, po kateri lahko posegajo mladostniki v zadnji triadi osnovne šole in v srednji šoli, saj /.../ v obdobju abstraktne inteligence njihov psihični razvoj in količina izkušenj dosežejo nivo zmožnosti razumevanja daljših in zapletenejših književnih del« (Haramija 2006: 290–291).

V nadaljevanju pove, da ima mladinski roman prvoosebnega pripovedovalca, ki je v obdobju adolescence. V večini primerov je glavni tudi naslovni lik romana, ki pripoveduje o svojem življenju. Književni prostor in čas sta natančno določljiva, besedila so večplastna.

V prispevku opozori tudi na neenotnost pojmovanja žanrov ter na potrebo po posebnem preučevanju književnosti za mlade. O slednji je spregovoril M. Crnković, ki predlaga naziv najstniška književnost, saj pravi, da se »najstniška književnost namreč loteva drugačnih tem kot otroška književnost (puberteta, tesnoba, odraščanja, težave v sprejemanju družbe), drugačne so književne osebe in pristopi k tematiki književnih del. V mladinskem romanu namreč ne gre več za lahkotnost otroštva, igre, prijateljstva in srečnega konca« (Crnković v Haramija 2006: 290).

Nadalje Dragica Haramija na podlagi snovno-motivnih elementov mladinski roman razdeli na štiri žanre:³

- *Avanturistični mladinski roman*

Glavni literarni lik se poda na nenamerno avanturo. Sam ima pozitivne lastnosti, medtem ko so stranske osebe prikazane negativno. Najpomembnejši element romana je problem, ki se na koncu pozitivno izteče. Roman lahko poimenujemo tudi robinzonada. Avtorji, ki pišejo ta žanr so: M. Dolenc, D. Muck, Š. Kuclar, M. Malenšek ter O. Hudales.

- *Ljubezenski mladinski roman*

V središču dogajanja je najpogosteje najstnica (redkeje najstnik). Svet junakinje se vrti okrog prave, večne in edine ljubezni. V primeru, če zveza razpade, ima za tistega, ki si želi

² Razdelek povzemam po Dragici Haramija (2006: 290-291).

³ Delitev žanrov povzemam po Dragici Haramija (2003: 171-180).

nadaljevati razmerje katastrofalne posledice. Pisci ljubezenski romanov za mladino so B. Novak, J. Vidmar, deloma tudi I. Zorman in G. Gluvić.

- *Jeans roman ali roman »v kavbojkah«*

Za razliko od ljubezenskega romana je tu glavni literarni lik deček. Temeljni problem romana je neiznajdljivost najstnika v sodobnem svetu. Protagonist vidi smisel življenja v zabavah, eksperimentiranju z alkoholnimi pijačami in drogami ter v prvih spolnih izkušnjah. Zavrača družinske člane in šolske obveznosti ter je popolnoma neodgovoren. V tem žanru pišejo D. Zupan, M. Pikalo, L. Zajc in g. Gluvić.

- *Socialno-psihološki roman*

V omenjen žanr spadajo besedila, ki vsebujejo tabuizirano tematiko. Glavni lik je mladostnik v težavnem adolescenčnem življenju. Pripovedovalec je prvoosebni, prostor so pogosto urbana okolja. Stil pisanja je direkten, kratek in odkrit. Roman se lahko deli na deški ali dekliški. Tabu teme, ki se pojavljajo v teh delih, so: aids, motnje hranjenja, homoseksualnost, psihične in zdravstvene bolezni, samomor, rasizem, narkomanija, spolne zlorabe idr. Poleg A. Ingoliča, I. Zormana, M. Fritz Kunc, M. Moškrič, D. Muck, V. Mala, piše socialno-psihološke romane tudi Janja Vidmar. Avtorica se v nekaterih literarnih besedilih ukvarja tudi s tematiko nasilja, ki ga raziskujem v naslednjem poglavju.

4. NASILJE

Rdeča nit obravnavanih romanov Janje Vidmar je nasilje, zato v nadaljevanju sledi tipologija nasilja, saj se literarni junaki v svojem življenju srečujejo z različnimi oblikami le tega. Razdelitev nasilja omogoča tudi boljši pregled nad okoliščinami, v katere so postavljeni protagonisti in s tem pri bralcih spodbudi kritično mnenje o dejanjih, ki jih storijo književni liki.

»Nasilje omejuje človeški potencial. Različne vrste nasilja omejujejo žrtve na različne načine, prav vsaka vrsta nasilja pa pušča na žrtvah psihične posledice« (Kuhar idr. 1999: 6).

Vsak dan smo priča dejanjem in posledicam nasilja, saj odraščamo v okolju, ki vse to dovoljuje. Družbene norme in vrednote izgubljajo svojo vrednost, nestrpnost in nespoštovanje se odražata na vsakem koraku. Ob vsem tem se porajajo vprašanja, kako preprečiti vse to? Kajti žrtve nasilja potrebujejo naše razumevanje in pomoč ter okolje, v katerem se bodo počutile varne. Prvi pogoj za pomoč žrtvam je, da se podučimo o vrstah nasilja in posledicah, ki jih žrtve občutijo ob tem nečloveškem dejanju.

4.1 Tipologija nasilja⁴

»Žrtve zlorabe lahko okolica že od začetka njihovega življenja pripravlja na prilagoditev in na sprejetje tega ravnanja kot samoumevnega« (Rus Makovec 2003: 6).

4.1.1 PSIHIČNO NASILJE

Psihično nasilje je najpogostejša oblika nasilja, kajti vsakdo izmed nas je bil že žrtev in povzročitelj tega nasilja. Definicija namreč pravi, da »psihično nasilje označuje vsakršna dejanja (najpogosteje verbalna), ki se na nezaželen in grob način dotaknejo človekove psihe« (Kuhar idr.1999: 5). Cilji psihičnega nasilja so podreditev žrtve in izkazovanje moči nad njo. Posledica dolgotrajnega izvajanja psihičnega nasilja je, da žrtev začne verjeti v storilčeve besede in s tem škoduje svojemu duševnemu zdravju in samopodobi.

⁴ Poglavlje o tipologiji nasilja povzemam po Kuhar idr. (1999)

Okolje, v katerem je žrtev izpostavljena nasilju ali ga zgolj opazuje, je dokajšnje zagotovilo, da ga bo sprejela za samoumevna ali pa ga bo tudi sama uporabljala kot sprejemljiv način za doseg ciljev v svojem življenju (to obliko uporabljajo predvsem otroci in mladostniki).

Žrtve nasilja so lahko tudi ljudje, ki živijo v manjšini v neki državi, kjer se počutijo ogroženo. Obliko takšnega nasilja imenujemo nacionalizem. Nacionalizem je bilo v Sloveniji moč čutiti s prihodom narodov iz bivših jugoslovanskih držav. Slovenci so se počutili večvredne, medtem ko so tuje državljane krivili za povečanje kriminala in brezposelnosti ter od njih zahtevali večjo hvaležnost za ponujene možnosti. S takšnim početjem so tujcem kot družbeni skupini jemali moč in jim, zaradi omejevanja, pustili edino možno obrambo-uporabo fizične moči. Zanimivo je, da iz tukaj izvira stereotip, da so tako imenovani južnjaki znani po svoji nasilnosti. Iz navedenega primera vidimo, da psihično nasilje lahko preraste še v druge oblike nasilja. (Kuhar idr. 1999: 8–9)

Oblike psihičnega nasilja:

- (ne)namerna uporaba grobih mnenj in besed,
- žalitve in poniževanje,
- izražanje negativnih mnenj na podlagi predsodkov in stereotipov,
- izsiljevanje in grožnje,
- zloraba različnih vrst moči (fizične, psihične, ekonomske, hierarhične).

Omenjene oblike nas opozarjajo, da moramo biti strpni in spoštljivi do posameznika ali skupine ter paziti, na kakšen način uporabimo besedno in govorno zmožnost, kajti »vsaka oblika diskriminacije je oblika psihičnega nasilja, ker omejuje potencial diskriminirane družbene skupine ter posameznih pripadnic in pripadnikov te skupine« (Kuhar idr. 1999: 8).

4.1.2 FIZIČNO NASILJE

»Fizično nasilje je vsaka uporaba fizične sile ali resna grožnja z uporabo sile. Usmerjeno je na človekovo telo ali njegovo življenje« (Kuhar idr.1999: 10).

Posledice fizičnega nasilja so v večini primerov vidne v obliki zlomov, modric in podobnih poškodb, vendar se moramo zavedati, da »fizične bolečine in posledice, ki jih nasilnež tako povzroča, vedno spremljajo tudi psihične posledice« (Kuhar idr.1999: 10). Povzročitelj z besednim manipuliranjem ustvari hierarhičen odnos do žrtve, z uporabo fizičnega nasilja poveča učinek strahu in negotovosti žrtve. Na podlagi tega so poznani primeri, ko žrtve nasilja ne morejo izstopiti iz nasilnega odnosa in le ta lahko privede do smrtnega izida.

Fizično nasilje pogostokrat spodbudijo občutki nemoči, finančna nezmožnost, nezadovoljitev družbenih norm (uspešnost v zasebni in karierni sferi), alkoholizem, prevelika pričakovanja staršev ali okolice, iskanje pozornosti (otroci in mladostniki) ter navsezadnje odraščanje v nasilnih okoliščinah, saj se v večini primerov nasilna dejanja prenašajo iz generacije v generacijo.

Znaki fizičnega nasilja:

- modrice, rane, ki so posledica klofut, udarcev z roko ali z različnimi predmeti,
- nenavadne zgodbe staršev o otrokovih poškodbah,
- nasilno vedenje do vrstnikov ali predmetov (igrač),
- strah pred prostorom, v katerem se izvaja nasilje,
- skrivanje poškodb in nelagodnost v pogovorih o tej temi,
- nizka samopodoba in pričakovanja do samega sebe,
- nelagodje ob dotikih,
- težave s koncentracijo,
- samodestruktivna nagnjenja,
- čustvena otopelost.

4.1.3 SPOLNO NASILJE

»Spolno nasilje je nezaželen poseg v posameznikovo spolno integriteto« (Kuhar idr. 1999: 18).

Spolnost ima v nekaterih družbah poseben pomen, saj predstavlja neko intimno dejanje, o katerem ljudje redkokdaj odkrito govorijo. Razloge za takšen odnos bi lahko v naši družbi pripisali krščanskim tradicijam, ki so spolnost označile kot grešno dejanje. Prizvok grešnosti v ljudeh spodbudi nekakšen strah, saj pomeni nekaj prepovedanega, nekaj sramotnega in neodpušljivega. Ravno zaradi takšnega prizvoka žrtve spolnega nasilja molčijo, saj se bojijo odziva okolice, ki jih obkroža.

Pri spolnem nasilju je pogostokrat prisotno še psihično in fizično nasilje. Storilci spolnega nasilja si namreč želijo doseči isto stvar kot pri drugih dveh oblikah-dokazati premoč in popolno kontrolo nad žrtvijo. V večini primerov so žrtve nasilja ženskega spola. Problem se pojavi, ko ženska sama sebi pripiše krivdo za storjeno dejanje, saj so v družbi še vedno prisotni patriarhalni vzorci, ki pravijo, da je »ženska tista, ki izziva, moški pa tisti, ki se njenemu izzivanju ne more upreti in mu za posledice tudi ni potrebno prevzeti odgovornosti« (Kuhar idr.1999: 17).

Poleg žensk so žrtve spolnega nasilja tudi osebe na delovnih mestih in otroci, ki zaradi svoje šibkosti in nemoči ne morejo zavrniti spolne aktivnosti. Posledice spolnega nasilja so zaradi tega zelo problematične, saj se nasilje v večini dogaja med ljudmi, ki jih žrtve poznajo in jim zaupajo, ter v prostorih, v katerih naj bi se počutile varne. Zavedati se moramo, da posledice spolnega nasilja žrtve zaznamujejo za celo življenje, saj so bile v dejanje prisiljene.

Možne posledice spolnega nasilja so:

- izguba zaupanja vase in druge ljudi,
- motnje v spolnosti in partnerskem odnosu,
- občutki sramu, strahu, nečistosti in krivde,
- sovraštvo do svojega telesa in motnje hranjenja,
- psihosomatske bolezni in samopoškodbe.

4.1.4 NASILJE NAD SAMIM SEBOJ⁵

»Nasilje nad samim seboj pogosto sledi iz občutja nemoči in neobvladovanja življenja, ki se sčasoma spremeni v depresijo, ta pa lahko pripelje do pohabljanja sebe in tudi drugih« (Flis 2010).

Osebe, ki izvajajo omenjeno nasilje, čutijo do sebe in drugih sovraštvo. Posledic nasilja ne zakrivajo, ker je v njih želja po kaznovanju okolice za njihovo trpljenje na način »Oni so krivi. Oni naj plačajo. Zbolel sem zaradi drugih. Takšnega so me naredili in naj me zdaj takšnega prenašajo« (Jovanović 2010: 53). Obenem lahko posledice nasilja nad samim seboj razumemo tudi kot klic na pomoč. Okolica se na poškodbe odzove in s tem uresniči oba želena cilja (kazen in pomoč) žrtve nasilja nad samim seboj.

Nasilje nad samim seboj se dogaja v nekem nezavednem stanju. »Nekaj jih sili k temu početju. Enkrat, dvakrat, desetkrat, stokrat! Zanje je bolj boleča notranja, čustvena bolečina kot prisilna, fizična bolečina. S samopoškodovanjem skušajo omiliti fazo trenj, ki se zdi kot nevidni tujek, ki se je naselil v njih in jih muči« (Jovanović 2010: 51). Poškodbo si želijo zadati hitro, o posledicah ne razmišljajo, pomembno jim je samo, da so čustveno bolečino potešili s fizično.

Dejanja nasilja nad samim seboj so:

- vdiranje v telo z ostrimi predmeti,
- lomljenje kosti, tolčenje samega sebe,
- puljenje las in lupljenje kože,
- prenajedanje in bruhanje (motnje hranjenja).

Osebe postajajo odvisne od omenjenih dejanj, vendar je »n/ajbolj zaskrbljujoče pri samopošodbah, prenajedanju in bruhanju, da ne odplaknejo 'sovražnih' čustev, ampak dosežejo nasprotni učinek–stopnjujejo jih« (Jovanović 2010: 52). Da bi jim lahko ponudili pomoč, se moramo zavedati, da je odprava te oblike nasilja najtežja in najbolj dolgotrajnejša. Osebe potrebujejo našo navzočnost, ker si bolečine povzročajo v samoti. Ob sebi potrebujejo močnega in vztrajnega človeka, ki se mora zavedati svojih in njihovih šibkosti, kajti zaradi zmožnosti ločitve od stvarnega in mentalnega sveta postanejo te osebe nesočutne in

⁵ Razdelek o nasilju nad samim seboj povzemam po Kseniji Jovanović (2010: 51–53).

manipulativne. Prvi korak pri pomoči pa je, da razumemo, zakaj sploh pride do želje po samouničevanju.

»Do avtoagresije marsikdaj pride le zato, ker ima posameznik na razpolago za sproščanje agresije samo en objekt, torej samega sebe, ampak tudi zato, ker se želi zaradi svoje agresije kaznovati (v tem pogledu želja, da bi ubijal, in želja, da bi bil ubit, v nekem smislu sodita skupaj)« (Ringel v Jovanović 2010: 52).

Vse omenjene oblike nasilja se dogajajo v naslednjih okoljih:⁶

4.1.5 NASILJE V DRUŽINI

»V družinskem življenju smo povezani s kombinacijo intimnosti in čustvene intenzivnosti, ki lahko niha med ljubeznijo in sovraštvom. Družinsko okolje bi želeli doživljati ljudje kot temeljni varnostni sistem. Izdajalstva varnosti v tem smislu najbolj bolijo in tudi najbolj škodujejo. Dom je tudi zato lahko nevaren kraj, kjer je praviloma širše socialno okolje zelo strpno do nasilja v okviru družine« (Rus Makovec 2003: 39).

Eden od družinskih članov si ustvari hierarhičen odnos do preostalih članov in z nasilnimi dejanji izraža svoj položaj in moč. Člani so lahko žrtve psihičnega, fizičnega in/ali spolnega nasilja. Starši, ki izvajajo nasilje nad svojimi otroki, lastna dejanja pogosto opravičujejo kot posledico vzgojnih metod. Velikokrat se namreč nenasilne vzgojne metode, zaradi otrokove neubogljivosti ali drugih razlogov, razvijejo v nasilna dejanja. Nekateri starši obupajo in se naveličajo nenehnega boja z otrokom, podležejo pritiskom in posežejo po udarcih ter žaljivkah, čeprav se zavedajo, da so ta dejanja nemoralna. Spet drugi so bili morda tudi sami žrtve družinskega nasilja in so jim drugačni pristopi vzgoje tuji. V primerih spolne zlorabe otroka pa storilci svoja dejanja opravičujejo kot izražanje velike ljubezni do otroka. (Kuhar idr. 1999).

Menim, da so otroci naše bogastvo, da smo se za njih odločili po lastni volji in smo jih dolžni vzgajati v ljubezni in miru, jih spoštovati in jim nuditi varnost ter zaščito. Kajti vsako nasilno dejanje je neopravičljivo in nedopustno, saj vpliva na otrokov psihični in fizični razvoj. Na žalost so znani tudi primeri, v katerih so starši žrtve svojih otrok, saj je pri nasilnih otrocih zaznati nespoštovanje staršev kot avtoritete ter pomanjkanje določenih mej, ki jih otrok ne

⁶ Razdelek o okoljih, kjer se pojavljajo različne oblike nasilja povzemam po Kuhar idr. (1999).

sme preseči. V primerih takšnega nasilja moramo raziskati vzroke za otrokova nasilna dejanja.

4.1.6 *NASILJE MED VRSTNIKI*

Status v družbi igra pomembno vlogo. Otroci in mladostniki želijo igrati pomembno vlogo v skupini sovrstnikov, želijo biti sprejeti in imeti posebno mesto v družbi. Ovire, na katere naletijo pri vključitvi v družbo, so vsako leto težje in zahtevnejše, saj so pričakovanja družbe iz generacije v generacijo višja. Status otroka ali mladostnika »mora ustrezati« določenim zahtevam družbe. V današnjem času veliko vlogo pri pridobitvi statusa igrajo razne materialne dobrine in zunanji videz. Oseba, ki teh pogojev ne more doseči, je v očeh družbe šibkejši člen, ki ga je treba izločiti. Vsi ti dejavniki pripeljejo do medvrstniškega nasilja. Žrtve tega nasilja so večinoma telesno drugačni, šibkejši, imajo slabši ali boljši uspeh, so druge narodnosti ali vere.

Pogostokrat je omenjeno nasilje posledica nasilja med družinskimi člani, saj se otrok v teh okoliščinah nauči, da je žrtev nasilja najšibkejši član v družini. Naučene vzorce tako prenese v razne institucije (vrtec, šola, zavod...), okolje, v katerih se srečuje s sovrstniki (park, ulica, igrišče...) ali pa jih izvaja v družinskem krogu nad sorojenci.

Nasilna dejanja se v večini primerov izvajajo nad posameznikom, medtem ko je storilec lahko posameznik ali skupina ljudi. »V primeru medvrstniškega nasilja moramo poleg nasilneža in žrtve omeniti še tretjo stran, to so opazovalci nasilja, ki predstavljajo večino. Čeprav se večina med njimi ne strinja z nasiljem, ki se dogaja njihovim sovrstnicam in sovrstnikom, skoraj vedno ostanejo pasivni in ne posežejo v nasilno dejanje. Razlogov je več, omenimo samo občutek strahu, krivde, nemoči, pripadnosti določeni skupini in ležernost« (Kuhar idr. 1999: 14).

S tem, ko se žrtev ne brani pred nasilnimi dejanji vrstnikov, je občutek nemoči in nepripadnosti še močnejši, posledice pa vodijo v razne zasvojenosti, samomore in psihične bolezni. Oblike nasilja, ki se izvajajo nad žrtvijo so fizične in psihične narave (pretep, uničevanje osebnih stvari, grožnje, žalitve, izsiljevanje...), o katerih starši velikokrat nič ne vedo, ker se »/m/ladi tega sramujejo, saj so prepričani, da tudi njihovi starši, kot pač družba nasploh, od njih pričakujejo, da bodo sposobni v vsaki situaciji poskrbeti zase in končati kot zmagovalci. Sami pa se počutijo poraženi« (Kuhar idr. 1999: 15).

Znaki medvrstniškega nasilja so:

- otrok ali mladostnik noče govoriti o tem, kaj se dogaja v šoli ali v okolju, kjer se nasilje izvaja,
- ne družijo se z drugimi vrstniki,
- je zadržan, pasiven in sramežljiv,
- domov se vrača z uničenimi predmeti ter si izmišlja izgovore, ki bi upravičili stanje predmetov,
- postaja tudi sam nasilen,
- po telesu ima poškodbe, ki jih skriva.

4.1.7 NASILJE V MEDIJIH

»Mediji so, tako kot družina, socializator, ki vzgaja in poučuje ter s tem prenaša vzorce vedenja. K nasilju prispevajo s prikazovanjem nasilnih risank in filmov, ter utrjevanjem stereotipnih predstav o razmerju med moškim in žensko. Moški so prikazani kot nosilci moči in oblasti, ki imajo denar, ženske pa naj bi bile krotke, nemočne in odvisne« (Kuhar idr. 1999: 31).

Menim, da se otrok ali mladostnik ob gledanju omenjenih medijev nauči nasilnih vedenjskih vzorcev, ki jih uporablja pri reševanju problemov ali pri doseganju ciljev. Družba, ki je vsakodnevno izpostavljena medijem, kjer prikazujejo nasilje, postaja nanj imuna, manj občutljiva. Nekatere oblike nasilja v medijih sicer doživijo val obsojanja s strani družbe ali posameznika, vendar so tiste, ki ga niso deležne, spregledane in s tem tudi odobrene.

Hkrati se moramo zavedati, da je prikazovanje nasilja na družbeno sprejemljiv način lahko tudi koristno. Na primer, prikazovanje nasilja v nekaterih literarnih delih bralca lahko seznanijo s posledicami, ki mu sledijo. Knjige, ki prikazujejo nasilje med mladostniki, lahko najstniku pomagajo pri reševanju njegovih težav, saj se z literarnimi liki identificira. Besedila, ki prikazujejo druge kulture, družbo seznanijo z njihovimi navadami, pravili in raznolikostjo. Bralci lahko začutijo željo po spremembah glede enakopravnosti in spoštovanja drugačnih ter željo po zavedanju ljudi o njihovih pravicah. Omenjeni vidiki so torej odvisni od prikaza nasilja.

Menim tudi, da je želja po prikazu idealiziranega otroštva in sveta zgrešena, otrok mora biti del realnega sveta in se vključiti v dogajanje v njem. Kakšen bo otrok kot oseba je seveda odvisno od staršev, institucij, okolice in medijev, saj vplivajo na vzgojo, razvoj in vedenje otroka. Njihova naloga je, da otroka seznanijo o posledicah nasilnih dejanj in o danih možnostih za razrešitev nastalih težav. Otroku ne smemo prepovedati uporabe različnih medijev in ga oddaljiti od tabuiziranih tem, ker bomo potem vzgojili otroka, ki se ne bo znašel v podobnih življenjskih situacijah. Nanj lahko vplivamo samo toliko, da bo ob uporabi medijev razvil čut za sočloveka in enakopravnost ter da bo ločil dobro od slabega.

V naslednjem razdelku nadaljujem s predstavitvijo nekaterih literarnih del, ki vsebujejo tematiko nasilja.

5. TEMATIKA NASILJA V SODOBNI SLOVENSKI MLADINSKI PROZI

Nasilje kot tema sodobnih mladinskih literarnih del se pojavi v literarnem besedilu *Moj dežnik je lahko balon* (1955) avtorice Ele Peroci. Pravljičica nam prikazuje dekličino doživetje sveta. Glavna literarna junakinja se zaradi nenehnih pritiskov s strani staršev zateče v svoj domišljjski svet. Svetova se medsebojno prepletata. V domišljjskem svetu je srečna in sproščena, dovoljena ji je igra z otroki, medtem ko je v realnem svetu žrtev psihičnega in medvrstniškega nasilja. Menim, da bralec zaradi avtoričinega realističnega pisanja začuti Jelkino stisko in oblikuje svoj odnos do strogosti staršev, ki je v nasprotju s protagonistkino dobroto.

Naslednja avtorja, ki v svoja literarna besedila vključita elemente nasilja, sta Pavle Zidar in Vitan Mal.

Pavle Zidar (Zdravko Slamnik) v literarnem besedilu *Kukavičji Mihec* (1972) poda kritiko nasilja nad otroki. Povest pripoveduje zgodbo o trpkem življenju in žalostni usodi otroka, ki je drugačen od drugih. Mihec ne ve, od kod prihaja in kdo je njegov biološki oče, zato ga okolica in bratje zbadajo z žaljivkami. Nasilje, ki ga glavni junak občuti, je fizične in psihične narave. Zaradi poniževanja in miselnosti odraslih, da je preklet, ostane brez prijateljev. Ironija je v tem, da mu družbo dela edino potepuh Ferenc, ki ga okolica zaradi njegovega statusa prav tako ne sprejema. V besedilu je vidno tudi neuspešno posredovanje odraslih, saj Mihec pobegne iz reje, kamor so ga poslali orožniki. Njegov konec je tragičen, saj reka ob hiši naraste in Mihec s hčerko utone.

Vitan Mal s svojima romanoma *Na ranču veranda* (1983) in *Baronov mlajši brat* (1985) prikazuje usodo dveh fantov, ki se na poti v odrasčanje srečata z različnimi najstniškimi preprekami.

V literarnem besedilu *Na ranču veranda* se bralec sreča z junakom Danijem, ki odrasča v rejniški družini. Dani je po naravi miren in tih fant, ki večino svojega časa preživi v družbi rejenke Tine. V trenutku, ko Tina najde svojega očeta, je Dani odločen, da tudi sam poišče svojega. V mislih si ustvari idealizirano podobo očeta, ki se na koncu izkaže v popolnem nasprotju. Danijev oče je reven pijanec, ki ne pokaže nobenega zanimanja za sina. Ob tem dogodku literarni junak doživi stisko. Posledice tega dogodka so vidne v nenadnem preobratu

obnašanja. Dani postane nagajiv, nesramen in povzročča težave v šoli in doma. Zaradi zbadljivk sošolcev glede njegovega odnosa do Tine postane žrtev verbalnega nasilja, hkrati je tudi sam povzročitelj nasilja, saj fizično obračuna z enim od sošolcev. Omenjeni dogodki glavnega junaka privedejo do poskusa samomora. Konec zgodbe je pozitiven, saj mu rejnica Roza in Tina dejanje preprečita.

Zgodba, ki se odvija v *Baronov mlajši brat* vsebuje bolj mračne elemente. Poleg fizičnega in spolnega nasilja se v besedilu pojavi še uporaba opojnih substanc. Stiska in razočaranje glavnega junaka Tadeja nad starejšim bratom povzročita njegovo smrt, brat Andrej pa zaradi občutka krivde pomisli na samomor. Zgodba se zaključi s pogrebom Tadeja in prihodom Andreja nazaj k staršem.

S tematiko nasilja se ukvarjata še avtorici Desa Muck in Janja Vidmar.

Desa Muck v eni izmed knjig o Anici (*Anica in velike skrbi* 2003) otroke seznanja z občutkom strahu ob medvrstniškem nasilju. Literarno besedilo nam prikazuje nasilnega četrtošolca Brenclja, ki z grožnjami in izsiljevanjem ustrahuje Anico in njenega prijatelja Jakoba. Otroka zaradi strahu pred uresničitvijo grobih obljub Brenclja stisko zadržujeta v sebi. Šele ko Jakob izgine, Anica pove svojim staršem resnico o dogajanju. Nasilnega Brenclja odpeljejo k ravnatelju, Anica in Jakob pa spoznata, da se je o strahu in nasilju nujno treba pogovoriti z odraslimi.

V literarnih besedilih Janje Vidmar se srečamo z različnimi oblikami nasilja. V romanu *Princeska z napako* (1998) je prisotno spolno nasilje, v romanu *Baraba* (2001) je glavni literarni lik žrtev fizičnega nasilja v družini, v realistični pripovedi *Punce za znoret* (2003) smo priče medvrstniškemu nasilju, v romanu *Debeluška* (2008) pa se srečamo še z nasiljem nad samim seboj.

Pisateljčin razlog za naklonjenost omenjeni temi se kaže tudi v naslednjem citatu, kjer izrazi svoje misli o romanu *Princeska z napako*.

Moja knjiga ni pravljica, je umazana, surova resnica, pred katero si zatiskamo oči. Na prelomu tisočletja govorimo o globalizaciji družbe, vendar tu še vedno vladajo kaos, zmeda in strah. Kot človeku mi je hudo, da ne storim popolnoma nič za tiste, ki bi jim morala pomagati, zato sem napisala knjigo, s katero sem želela opozoriti vse v moji deželi, da se je treba upreti vsem oblikam nasilja in graditi temelje družbe na otrocih (Vidmar v Lavrenčič Vrabc 2001: 66).

V nadaljevanju pozornost posvetim omenjeni pisateljici in njenemu literarnemu ustvarjanju.

6. JANJA VIDMAR⁷

6.1 Biografija

Janja Vidmar se je rodila 23. 3. 1962 na Ptujju. Po končani maturi na Prvi gimnaziji v Mariboru je nadaljevala študij na Akademiji za likovno umetnost, kasneje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, vendar študija ni zaključila. Danes je absolventka Pedagoške fakultete v Mariboru. Je poklicna pisateljica in scenaristka. Dejavna je tudi na področju kulture, saj je včlanjena v *Društvo slovenskih pisateljev*, je predsednica *Sekcije za mladinsko književnost pri DSP-ju* ter ustanoviteljica nagrade *desetnica*.

6.2 Literarno ustvarjanje

Literarni opus Janje Vidmar vsebuje več kot štirideset knjig. Njena besedila so namenjena osnovnošolcem in srednješolcem, nekaj del je namenila tudi odraslim. Nekatera izmed mladinskih del so prevedena v tuje jezike, veliko jih je bilo nagrajenih ali nominiranih za razne nagrade na področju mladinske književnosti. Deli *Princeska z napako* in *Nimaš pojma* sta bili uvrščeni med temeljno čtivo na osnovnošolski stopnji Tekmovanja za Cankarjevo priznanje v znanju slovenščine.

Literarne nagrade:

- nominacija za nagrado večernica 1997: *Moj prijatelj Arnold*,
- nominacija za nagrado večernica 1998: *Aknožer*,
- nagrada večernica 1998: *Princeska z napako*,
- nagrada Medaglia d'oro, Parole senza frontiere, Trento, 1999: *Princeska z napako*,
- akcija Moja najljubša knjiga 2000: *Debeluška*, 2. mesto,
- nagrada Medaglia d'oro, Parole senza frontiere, Trento, 2003: *Sence poletja*,
- nominacija za nagrado večernica 2003: *Prijateljca*,
- nominacija za nagrado desetnica 2004: *Baraba*,
- nominacija za nagrado desetnica 2005: *Prijateljca*,
- nominacija za desetnico 2005: *Fantje iz gline*,

⁷ Poglavlje povzemam po Dragici Haramija (2009)

- nagrada desetnica 2006: *ZOO*,
- posebno priznanje, Parole senza frontiere, Trento, 2006: *Moja Nina*,
- nominacija za Slovenko leta 2005,
- dobitnica Glazarjeve listine 2007,
- nagrada večernica 2008: *Pink*,
- nagrada desetnica 2013: *Kebarie*.

Avtorica v svoja besedila vpeljuje tabuizirane teme, zaradi katerih si pridobiva precej oboževalcev in tudi nasprotnikov. Največ prahu je dvignila z literarnim besedilom *Princeska z napako*, kjer so ji očitali provokativnost, govora je bilo tudi o cenzuri. O njenem načinu pisanja ima dr. Igor Saksida pozitivno mnenje, saj pravi, da je: »/p/isateljica pač mojstrica literarne provokacije, v domišljijem zrcalu zna pokazati temne, neprijetne, problematične, celo grozljive podobe mladosti« (Saksida 2005: 213–214). Njena besedila sodijo v tri književne vrste, in sicer: pripoved, roman in kratka proza. Raznolikost pisateljičinega pisanja pa se kaže v obravnavi tem in motivov, perspektivi pripovedovalca in izbiri žanrov.

Književni žanri v mladinskih delih Janje Vidmar:

- **Avanturistične realistične povesti:** (*Junaki petega razreda, Družčina iz šestega b, Moj prijatelj Arnold, Peklenske počitnice in Potovanje groze*),
- **Fantastične pripovedi:** (*Aknožer, Čudežni vitez, Vrtiljak čudežev, Zgaga in mačje oko, Zgaga in mesto lutk ter Leteči krožnik na našem vrtu*),
- **Socialno-psihološke pripovedi:** (*Matic je kaznovan, Matic v bolnišnici, Matic prespi pri prijatelju, Matic je zaljubljen, Matica je strah, Prijatelja, Moja Nina, Sence poletja, Smetiščni dnevnik, Manca & rock, Super zvezda, Punce za znoret, V imenu ljubezni, Na vroči sceni ter Klub besnih punc*),
- **Grozljivke:** (*Klovn iz Strahovskega Dola, Hiša groze, Stvor, Krvava legenda, Otok smrti, Furija, Izgubljena avtocesta ter Obrazi*),
- **Kratka realistična proza:** (*Bučko Superga*),
- **Socialno-psihološki romani:** (*Princeska z napako, Debeluška, Baraba, Vsiljivka, Fantje iz gline, Zoo, Nimaš pojma, Softibluz, Uspavanka za mladega očka, Angie ter Pink*).

Menim, da je razlog za množično izposojno njenih knjig s strani mladih bralcev verjetno v tem, da avtorica ne moralizira, ampak predstavi bralcu stvari v vsej svoji resničnosti. Literarni junaki dihajo in razmišljajo svobodno, so samosvoji, kljub oviram, ki se jim postavijo v življenju. Zaradi vpetosti tabuiziranih tem v besedilih junaki postajajo močnejši, razmišljajo s svojo glavo in se upirajo družbenim okvirom. Doživeto opisovanje okoliščin in zanimive karakteristike literarnih junakov v mladih bralcih spodbudi željo po izstopu iz okvirov, ki jim jih družba narekuje, pa čeprav samo za tisti čas, ko se sprehajajo skozi vrstice knjig. Prav tako sem mnenja, da je širok opus Janje Vidmar privlačen tudi za ostale populacije bralcev, saj ponudi vpogled v svet mladih in omogoča boljše razumevanje ovir, s katerimi se mladi srečujejo na poti v odraslost.

V nadaljevanju se posvetim vsebinam obravnavanih literarnih besedil, ki bodo pripomogle k boljšemu razumevanju nadaljnje analize.

7. VSEBINE OBRAVNAVANIH LITERARNIH BESEDIL

7.1 Princeska z napako (1998)

Roman je izšel pri založbi *Dober dan, roman!* in spada med realistične romane, v podtip socialno–psihološki roman.

V literarnem besedilu nam avtorica razkriva zgodbo o protagonistki Fatimi Ismailović, ki je leta 1994 s svojo družino pobegnila iz Srebrenice v Slovenijo. Življenje deklice je polno čustev, razočaranj, hrepenenj in trpkosti. Boleča je njena preteklost in sedanjost, saj se počuti drugačno od okolice, v kateri se je znašla. S pomočjo tretjeosebnega, vsevednega pripovedovalca se razkrivata Fatimino razmišljanje in početje. Sintetična pripoved je s strani pripovedovalca prekinjena tudi s spomini protagonistke, ki jih sprožijo različne asociacije.

Fatima je z družino po prihodu v Slovenijo nekaj časa živela v begunskem centru, kasneje pa so se naselili v zapuščeno klet. V družini je vzpostavljen hierarhičen odnos, vidna je razlika med spoloma. Glava družine je oče Adi, ki je zvest muslimanski veri in njenim načelom. Pomembno vlogo v njegovem življenju igra želja po ohranitvi družinske časti. Svojo družino preživlja z ilegalnimi posli v tujini. Za dosego ciljev doma in drugje pogostokrat uporabi nasilje. O svoji ženi in drugih ženskah meni, da imajo vse, kar potrebujejo, med nogami. Izobraževanje žensk se mu zdi nepotrebno in neumno. Svoja načela in prepričanja uspešno prenaša na sinova Ismeta in Dževada.

Mama Nažda je proti moški besedi povsem nemočna. Predstavlja muslimansko žensko, ki je vdana svojemu možu in skrbi za otroke ter opravlja gospodinjska opravila. Prihod v Slovenijo jo čustveno odtuji od družine, saj preko Fatime izvemo, da hrepeni po prejšnji mami. S Fatimo in mlajšo hčerko Esmo ne vzpostavi pristnega stika. V okolici se počuti izločeno, sveta okoli sebe ne razume oziroma ji ni mar zanj, kajti »/o/dkar je s svojo zdravo kmečko pametjo doumela, da tudi tukaj ni služb in možnosti za prihodnost, je hotela na vsak način nazaj, na svojo planino blizu Srebrenice, reševat koščke svojega izgubljenega doma« (Vidmar 1998: 139–140).

Mlajša sestra Esma je predstavljena kot težavno dekle s policijsko kartoteko. Namesto da bi obiskovala šolo, se raje ukvarja s prodajo vžigalnikov na tržnici. Deklica je žrtev družinskega nasilja, saj jo oče pretepa, ter spolnega nasilja s strani pedofila Lovrača. Veliko svojega časa

preživi pri njegovi ženi, ki ji ponudi hrano in poskrbi za čistočo njenih oblek. Zanimiv je lik babice Česme, ki predstavlja lik bistrumne ženske, katere besede Fatimi pomagajo pri raznih življenjskih spoznanjih. Celotno družino zaznamuje revščina, lakota in nepristnost odnosov med njimi.

Glavno dogajanje v romanu je postavljeno v prostor šole in njene okolice. Fatima je žrtev medvrstniškega nasilja. Sošolci jo ponižujejo in se norčujejo iz njenega neznanja slovenščine. Očitajo ji, da zasmraja njihov razred in da je tatica. Prijateljski stik naveže samo s sošolko Sanjo, ki je sošolci prav tako ne marajo. Literarna junakinja je žrtev zbadanja vse do trenutka, ko se zanjo začne zanimati Adam. Adam ima med puncami oznako 'lomilca ženskih src'. Zaradi lepote in bogatega statusa je pri sošolkah Fatime vzbujal veliko zanimanje. Fatima do njega čuti naklonjenost, čeprav jo njegovi nasilni prijatelji zaničujejo. Fatima Adama fizično privlači, med njima se zgodi tudi spolni odnos, vendar mora Adamu obljubiti, da tega ne bo nobenemu izdala, saj noče, da bi kdo izvedel, kako nizko je padel. Fatima je imela zaradi sestajanja z Adamom v družbi drugačen status. Dekleta so si želela njene družbe in to ji je ugajalo. Adam jo zaradi želje po telesnem stiku osvaja s svojimi satirično obarvanimi besedami »Ti ni še nihče rekel, da si popolna, princeska? Eno samo napako imaš, princeska moja ... Na prvi pogled se ne vidi, ampak tu je, velika kot Kip svobode ... in smrdi po jugu...« (Vidmar 1998: 128).

Pomembno vlogo v romanu igra učiteljica biologije, ki jo Fatima kliče Kodrlajsa. Učiteljica do Fatime čuti sočutje, pripravljena ji je ponuditi pomoč. Fatimi stoji ob strani, ko le ta izve, da je noseča. Učiteljem in nekaterim staršem se zdi neprimerno, da bi nosečnica še naprej nadaljevala s šolanjem, saj bi nosečnost lahko povzročila pravo modno muho in s tem metala slabo luč na ustanovo. Kodrlajsa sooči Fatimino družino z novico. Oče se odloči, da bo Fatima odšla s stricem Esadom v Nemčijo, kjer se bo poročila z njim in rodila otroka. Fatima se odhodu upira, vendar ji stric obljubi, da je ne bo silil k poroki. Konec romana je odprt, saj ne vemo, kakšna je usoda glavne junakinje po odhodu v tujo državo.

7.2 Debeluška (2008)

Rdeča nit romana so prehranjevalne motnje, s katerimi se spopada glavna junakinja Urša. Odnosi v družini in pritiski s strani mame Uršo potisnejo v skorajšnjo smrt zaradi nasilja nad samo seboj.

Mama, ki jo Urša vedno kliče po imenu (Dunja), si želi, da bi njena hčerka imela popolno postavo. Zaradi lastne manekenske kariere svoje želje projicira na Uršo. Njeno zunanjo podobo ima pod stalnim nadzorom, saj ji želi dokazati, da je manekenstvo nekaj popolnega in pomembnega »Sama veš, da hočem zate samo najboljše. Svet reflektorjev je čarovnija, ljubica. Samo poskusi. Enkrat naredi nekaj zame ... zase ...naredi nekaj zase. Boš videla, kako ti bo dvignilo samozavest ... Nekoč mi boš še hvaležna« (Vidmar 2008: 38).

Urša se materinim željam vedno bolj upira, saj si želi biti povprečna najstnica s povprečno družino. Zaradi številnih diet in pritiska dekleta kaj kmalu podleže začaranemu krogu nenehnega boja s svojim telesom. Začne se primerjati s slavnimi manekenkami, ne družijo se več s svojo prijateljico Karin, saj meni, da je predebela in da se ob njej nažira tudi sama. Njen življenjski moto postane: Lepota pomeni samodisciplino, samodisciplina pa odrekanje. Dobra manekenka je tista, ki strada.

Urša se kmalu spoprijatelji z Žano, ki predstavlja vzor nekaterim dekletom. Žana je (prav tako kot Urša) žrtev bulimije in anoreksije. V nadaljevanju bralec spremlja Žanino in Uršino samouničevanje. Dekleti padata vse globlje, Urša se sramuje svojega telesa, vendar kljub temu ne preneha s svojimi dejanji. Karin in Mark, ki do Urše čuti naklonjenost, ji priskočita na pomoč, ampak ju ona osorno zavrne »Radi bi me spremenili v debelo prasico, da bi se lahko delali norca iz mene! Jaz že vem, kaj delam, brez skrbi! Ti, Karin pa si kot nagačena slonica« (Vidmar 2008: 122).

Žana pristane na intenzivnem oddelku. Urša svojo prijateljico obiskuje, zaveda se, da se to lahko zgodi tudi njej, zato jo prosi, naj ji pomaga. Žana ji svetuje obisk pri zdravniku, ki Urši pomaga, da pride do nekaterih spoznanj. Žana med tem časom umre.

Urša kljub pomoči pristane v bolnišnici zaradi odpovedi srca. Njeno stanje se počasi izboljšuje, vendar samo ona pozna resnico »En zdrs. In potem bom znova poskusila« (Vidmar 2008: 202). Na koncu romana bralec izve, da je knjiga, ki jo je prebiral, pravzaprav zgodba, ki jo Urša piše za Unicefov natečaj, na katerem na koncu tudi zmaga.

7.3 Baraba (2001)

Gre za prvoosebno pripoved najstnika Mateja Filipčiča, ki je žrtev nasilnega očima. Poleg fizičnega in psihičnega nasilja s strani svoje družine, se literarni junak v svojem življenju poleg tipičnih najstniških vprašanj (ljubezen, spolnost) bori za obstanek v družbi in družini.

Matej oziroma Tizi je sin matere, ki se predaja alkoholizmu, ter polbrat dvanajstletne Rebeke, ki je že globoko v svetu mamil. Sam proste dneve preživlja na ulici, kjer vlamlja v avtomobile in krade. Šole ne obiskuje, saj so ga zaradi velikih izostankov izključili. Glavni razlog, zakaj Matej preživi večino časa stran od družine, je strah pred pestmi očima. Očim Mateja nikoli ne pokliče po imenu, ampak mu daje razne žaljive vzdevke, kot so »mulc, pankrt, zguba in baraba«. Poleg Mateja očim fizično napada tudi mamo, ki jo ima Matej (kljub njeni odvisnosti od alkohola) rad in je za njo pripravljen narediti vse.

Matej se želi očimu zaradi njegovih dejanj maščevati, zato se dogovori s svojimi prijatelji, da bodo očima pretepli. S tem želi Matej doseči, da bi očim občutil na lastni koži, kakšen je občutek pesti. Načrt propade, ker si Matej premisli, saj meni, da bi mu to prineslo še večje težave.

Dogodek, ki sledi, v družino prinese spremembe. Očim namreč zaradi prepira potisne mamo po stopnicah, ki nemočna obleži na tleh. Matej, ki vse to vidi, svojega očima ne izda reševalcem, ki pridejo po mamo. Takrat se očim in Matej zavesta, da bosta morala nekaj narediti glede svojih dejanj.

V romanu nastopijo še mamina sestra, h kateri se Matej zateče po pomoč, da bi našel svojega biološkega očeta, in babica, ki mu prepreči obisk pri očetu z nekaj tisočaki, saj meni, da je očeta pametno pustiti pri miru, ker ima novo družino. Pomembno vlogo v romanu ima tudi brošura o družinski vzgojni problematiki, ki jo Matej vedno nosi s seboj, saj v njej išče odgovore za rešitev iz osamljenosti in stiske. Poleg brošure mu pomoč ponudi tudi starejše dekle Bisa, s katero se Matej zaplete v razmerje in doživi svojo prvo spolno izkušnjo.

Roman se konča srečno, saj se mama po okrevanju odloči za zdravljenje od odvisnosti, očim se zave očetovske naloge, Rebeka čustveno odraste, Matej pa se odloči nadaljevati šolanje. Pripoved zaključi z besedami »/i/n takrat. Takrat sem spoznal, stari, da sem na pravi poti« (Vidmar 2001: 189).

7.4 Punce za znoret (2003)

Socialno–psihološka pripoved nam ponuja vpogled v življenje najstnice Katarine. Ketī, kot se imenuje sama, odrašča v zgledni in spoštovani družini. Okolica jo sprejema kot vzorno dekle, ampak sama tej podobi noče ustrezati, zato se želi na vsak način vklopiti v družbo punc, ki izvajajo nasilje nad drugimi. Rdeča nit zgodbe je fizično nasilje nad vrstniki in šibkejšimi ljudmi.

Keti hrepeni po nasilnih dejanjih, brez predsodkov bi izvajala nasilje nad osebami, ki jo obkrožajo (sosedo, prijateljico in mimoidočimi). Na vso moč se želi spoprijateljiti z Amando (Arkado), ki je vodja nasilne tolpe. Arkada je v okolici veljala za neustrašno, problematično in nasilno žensko. Prvo srečanje, ki ga Keti doživi z njo, se ji zdi polno adrenalina, čeprav Arkada fizično obračuna z njo »/z/a hrbtom sem zaslišala šum. Na tilniku sem začutila pekočo bolečino. Močan sunek me je spodnesel na kolena. Slap mojih negovanih las si je ovila okrog zapestja in mi glavo povlekla močno nazaj, tako da se je svet obrnil na glavo« (Vidmar 2005: 16–17).

Keti nekega večera sodeluje v nasilnem napadu na mlad par in tako postane članica tolpe. Punce storijo mnogo nasilnih dejanj in pri tem neznansko uživajo. Ketijina želja po nasilju se stopnjuje vse do trenutka, ko se dekleta odločijo, da bodo nasilno napadle brata Katarinine sošolke Gabi.

Zaradi prijateljstva, ki ga je imela s sošolko Gabi, Keti ve, da ima Jurček Downov sindrom, zato skuša puncam preprečiti napad. Dejanje se ji zdi moralno nesprejemljivo, vendar si punce ne premislijo. Keti spozna, da bo, če bo hotela zaščititi Jurčka, morala narediti vse, kar je v njeni moči. S tem dejanjem tvega prijateljstvo in naklonjenost tolpe. Literarno besedilo se zaključī s Katarininim spoznanjem, da je bolje, če preneha z izvajanjem nasilja in se vrne k svoji pravi prijateljici Gabi in njenemu bratu Jurčku.

8. PRIPOVEDNA PERSPEKTIVA V MLADINSKIH DELIH JANJE VIDMAR

Poglavje o pripovedni perspektivi mi bo v nadaljevanju služilo kot izhodišče za analiziranje perspektive nasilja v delih Janje Vidmar. Zaradi vključitve pripovedne perspektive med temeljne pojme naratologije se bom oprla na izsledke slovenskega naratologa Mirana Štuheca, ki se je v svojem delu⁸ ukvarjal z razvojem termina naratologija, z njenimi modeli in strukturami.

Naratologija oziroma znanost o pripovednem spada v področje literarne teorije. Razvila se je v drugi polovici dvajsetega stoletja, ko proza in roman postaneta osrednja dela raziskav literarnih teoretikov. Sam termin naratologija je uvedel Tzvetan Todorov, ki ga je pojasnil v svojem delu *Gramatika Dekameron*. Med pomembne teoretike uvrščamo tudi Gérarda Genetta, Algirdasa J. Greimasa, Vladimirja Proppa, Rolanda Barthesa, Franza K. Stanzla, Julijo Kristevo idr. Težnja teoretikov je bila odkriti »narativni model, ki utripa v vseh besedilih« (Štuhec 2000: 18).

Naratologijo torej najdemo na vseh področjih, ki vsebujejo kakršno koli pripovedovanje, saj jo zanimajo »vsa tista besedila, ki na poseben 'pripovedovanjski' postopek kažejo človekov odnos do sveta, ki so dejanje pripovedne komunikacije« (Štuhec 2000: 20).

8.1 Pripovedna perspektiva

Pripovedna perspektiva ali point of view (angl.) je pripovedovalčeva metoda, po kateri izbira informacije, ki jih nato posreduje bralcu (Dolgan 1979: 8).

Perspektiva nam tako ponuja vpogled v moralni, čustveni in idejni svet literarne osebe ali pripovedovalca, saj »pripovedovalčevo pripovedovanje ni nikoli poljubno, ker vedno pripoveduje svet s posebne perspektive – gledišča, ki nikoli ne zajame celotnosti sveta, temveč jo na različne načine selekcionira, kar kaže njegovo vrednotenjsko usmeritev« (Dolgan 1979: 12).

⁸ *Naratologija: med teorijo in prakso* (2000).

Matjaž Kmecl v delu *Mala literarna teorija* pripovedovalčevo perspektivo deli na scensko in panoramsko ter na notranjo in zunanjo.

Scenska nastaja z gledišča, ki omogoča pripovedovalcu, da vidi dogajanje nazorno pred sabo kot na bližnjem prizorišču ali sceni, zato podrobno, počasi in zapovrstjo opisuje prostor, osebe, njihovo mimiko in kretnje, gibanje v prostoru, dogodke in položaj ter natančno citira ali povzema besede, ki jih govorijo. Nasprotno je panoramska pripoved precej bolj oddaljena od dogajanja, gleda ga tako rekoč iz pičlje perspektive; zato ga lahko opisuje ali poroča o njem v širokih potezah, skrčuje podrobnosti v splošen opis in oris, zmanjšuje časovne in krajevne premike (Kmecl 1996: 101).

Zunanje gledišče pomeni, da gleda pripovedovalec na dogajanje od zunaj kot na predmet, ki stoji pred njim z razvidnimi obrisi, tako da lahko natančno razločuje in opisuje osebe, dejanja, okolje, govor oseb. Notranja perspektiva nasprotno predstavlja pripovedovalčevo gledišče v katerega od junakov v pripovedi, tako da dogajanje zgublja svojo predmetno razvidnost in se spreminja v zaporedje junakovih doživljanjev, zaznav in predstav (Kmecl 1996: 102).

Zgoraj omenjeno delitev perspektive Miran Štuhec⁹ poveže s poglavjem o fokalizaciji,¹⁰ saj meni, da je »mogoče perspektivo, point of view ali točko gledišča po Genettovi uvedbi fokalizacije povsem povezati s pripovedovalcem. Naveza subjekt pripovedovanja – perspektiva dobi svoj par v navezi subjekt gledanja – fokalizacija, pri čemer je pripovedovalec vrhovna kategorija pripovedi, fokalizator pa tisti, ki usmerja njegovo perspektivo« (Štuhec 2000: 19).

Gérard Genette¹¹ loči tri vrste fokalizacije: ničto, zunanjo in notranjo. Ničta se pojavi takrat, ko je pripovedovalčeva lega glede na pripovedovani objekt tako močna, da prekrije vsa ostala žarišča percepcije. Pri zunanji je gledanje osredotočeno le na zunanost pripovedovanega objekta, medtem ko pri notranji pripovedovalčevo perspektivo usmerja percepcija upovedene osebe (Štuhec 2000: 55). Fokalizacija je lahko tudi progresivna oz. se lahko spreminja – pripovedovalec, denimo, začne pripoved z ničto fokalizacijo in preide v zunanjo ali notranjo; Genette pozna dve temeljni spremembi fokalizacije: paralipso, ko zaradi spremembe fokalizacije bralec ne izve ključnih informacij in paralepso, ko pripovedovalec posreduje preveč informacij (Foradellas, Marchese 1989: 339).

⁹ *Naratologija: med teorijo in prakso* (2000).

¹⁰ Fokalizacija je posredovanost zgodbe v besedilu.

¹¹ Gérard Genette (1930 –) je francoski literarni teoretik.

Omenjeni Genettovi tipologiji očitajo nedoslednost mešanja subjekta gledanja in njegovega objekta, zato kulturna teoretičarka Mieke Bal, ki na podlagi trditve, da je pripovedovalec vedno tudi fokalizator, ponudi možnost, da bi zunanja fokalizacija vključevala pripovedovalca, notranja pa podvojeni subjekt (Bal v Štuhec 2000: 55). Maja Kodrič v svojem članku z naslovom *Naratološki vidik kratke in še krajše zgodbe* opozori še na teoretičarkin pogled na razliko med subjektom in objektom v notranji in zunanji fokalizaciji.

Pri zunanji je upovedeni objekt gledan od zunaj, subjekt gledanja pa ne more biti hkrati objekt pripovedovanja. Med njima je distanca. Pri notranji fokalizaciji pa je subjekt, ki gleda, hkrati tudi objekt pripovedovanja. Subjekt je upovedena oseba. Po Balovi se fokalizacija ne dotika zgodbe, ampak osebe. Čim se neka oseba pojavi v besedilu, je nujno fokalizirana – ali s strani pripovedovalca ali nekega drugega lika (Kodrič 2006: 335).

Štuhec poglavje fokalizacije sklene z mislijo, da je vrhovna kategorija pripovedovalec, medtem ko je pogoj njegove uresničitve fokalizator. Pri tem gre za različni kategoriji, ki imata natančno določeno vlogo, vendar sta hkrati tudi neločljivo povezani instanci v komunikacijski verigi med subjektom pripovedovanja in njegovim objektom (Štuhec 2000: 56).

Glede na podobnost delitev pripovednih perspektiv in fokalizacij se pojavlja vprašanje, v čem sta si narativni kategoriji med seboj različni, ali ju je mogoče obravnavati povsem ločeno ali ne. Štuhec opozarja, da je kategoriji mogoče ločiti le, če se »v vsakem trenutku« zavedamo, da obstaja poleg ene tudi druga in da sta med seboj tesno povezani sestavini narativne strategije (Štuhec 2000: 56). Na podlagi te trditve menim, da je treba ločevati med aktom gledanja in aktom pripovedovanja. Ločitev teh dveh terminov je nesmiselna le v primeru, če upoštevamo trditev teoretičarke Mieke Bal, ki pravi, da je pripovedovalec tudi fokalizator, kajti s to trditvijo poveže oba termina, ki nastopata kot upovedeni subjekt. Menim tudi, da je ugotavljanje, za katero vrsto perspektive oziroma fokalizacije gre, zaradi medsebojne ne/povezanosti obeh kategorij, lahko popolnoma subjektivno.

Na podlagi teorij in ugotovitev Mirana Štuhca (2000) lahko zaključim, da je različnost med perspektivo in fokalizacijo torej mogoča le v podajanju definicije na površinski ravni in razlikovanju med fokalizatorjem (tisti, ki gleda) in fokaliziranim (tisto, kar je gledano) ter pripovedovalcem (tisti, ki pripoveduje) in pripovedovanim (tisto, kar je pripovedovano), medtem ko je razlikovanje na globinski ravni, zaradi njunih tesnih povezav skorajda nemogoče.

V nadaljnjem analiznem delu bom pripovedno perspektivo povezala z Genettovo tipologijo fokalizacije. Zanimalo me bo, kakšna vrsta fokalizacije nastopi pri pogledu na nasilje s strani pripovedovalca.

9. ANALIZA PERSPEKTIVE NASILJA

Cilj tega poglavja je ugotoviti, iz katere perspektive je nasilje predstavljeno v obravnavanih delih Janje Vidmar. Predvsem me bo zanimalo, ali je v središču pripovedne pozornosti povzročitelj ali žrtev nasilja ter na kakšen način »gleda« na nasilje. Ali pri opisovanju svojega zornega kota uporablja notranjo ali zunanjo fokalizacijo.

9.1 Baraba

9.1.1 PERSPEKTIVA IN FOKALIZACIJA

V romanu bralec spozna protagonista Mateja, njegovo življenje v družini in izven nje. Gre za prvoosebno pripoved, ki je dopolnjena z dialogi in monologi.

Natanko ob treh in štirideset minut vsako popoldne so mi rebra postajala preozka. Srce so mi sploščila v list papirja. Zato so mi organi zaostali v razvoju. Dan za dnem od pol štirih popoldne pa tja do pol šestih zjutraj sem bil brez kisika. Sit sem bil tega, da se bojim. Besen sem postajal na vse, ki so me silili v strah (Vidmar 2001: 12–13).

»Vprašajte njega!« sem silil. »Vem, da ga imate doma ...« Hotel sem dodati 'babica'!

»Nič ne veš ...« je povzdignila glas, »ne moreš se prikazati kar tako na naših vratih in nekomu uničiti življenje«

»Ampak, saj je moj foter ... Življenje sem mu uničil že, ko sem se rodil ... KAJ PA ŽIVLJENJE, KI GA JE ON UNIČIL MENI?!« sem se drl kot zmešan in odrival teto, ki me je vlekla za komolec.

»Ne grem ... Nikamor ne grem ... Naj pride in mi v obraz pove, da mu dol visim ... Nisem se tri ure cijazil zato, da bi mu uničil življenje ...«

»Poslušaj ... me je mirila, »moj sin je poročen, hčerko ima, družino ... Žal mi je, ampak na tvojo mamo ga ne vežejo ravno lepi spomini ...«

»Naj mi sam pove, da mu ne pomenim nič ...« sem ponavljal kot papiga.

Od krika: »Kaj ti šestnajst let molka ne pove ravno tega?!« je babici skoraj popokala koža na ličnih kosteh (Vidmar 2001: 66).

Uporaba pripovednih načinov dokazuje, kako literarni liki doživljajo različne situacije, podajajo svoja mnenja in s tem ustvarjajo različne poglede na nasilje ter posledice le tega. Dialogi in monologi so predstavljeni skozi oči protagonista, zato je Matej podvojeni subjekt,

saj opravlja nalogo pripovedovalca in fokalizatorja. Prisotni so njegovi občutki, zaznave in mišljenje, kar je značilno za notranjo fokalizacijo.

Zakaj me oče ne mara? Mar ne pogrēša dela sebe? Kako je mogoēe, da me ne marata ne eden ne drugi? Ali to pomeni, da sem slab ēlovek? Tizi, stari, obljudi, da bom najboljši foter na svetu. Da ne bom nikoli zapustil svojih otrok. Da jih bom tepel samo, ēe se bodo drogirali (Vidmar 2001: 68).

Nasilje doživlja kot nekaj samoumevnega. Do oēima občuti sovraštvo in strah. Źeli dokazati sebi in drugim, da zmore prepreēiti nasilje, ki se izvaja nad njim in mamo, vendar mu to uspe Źele s pomoējo okoliŹčin, ki se zgodijo na koncu romana. Ob udarcih se poēuti nemoēnega, najbolj pa ga boli samospoznanje in oēitki matere, da je ovira na tem svetu.

Strmel sem v ēloveka. V njega, ki sem se ga bal. Iskal sem moŹnost, da bi mu kdaj poŹteno pogledal v obraz, da bi konēno videl slabiēa. In potem se je poēasi splazilo vame. Niē ni bolelo. Niē bolj kot obdukcija mrlīēa. Spoznanje paē, s katerim se je treba sprijazniti. Nikoli mu ne bom brez strahu zrl v obraz. Nikoli brez zavesti, ki mi jo je vcepil s prvim pogledom. Zavesti, da me ni. Da je moj obstoj eno samo dolgo zapravljanje ēasa in prostora (Vidmar 2001: 42).

Na glavo je skoēila v dobro staro hysterijo. Z njo vedno zmede nasprotnika. »ēe ne bi bilo tebe, bi bili familija, na pa kup tujcev! Ti si kamen spotike v tej bajti ... Zakaj ne znaŹ potrpeti? Zakaj se mora vse vrteti okrog tebe?! ... ZAKAJ VEDNO VSE ZAFURAŹ?! SITA SEM TE, RAZUMEŹ? ... RAZUMEŹ? ... BREZ TEBE BI BILI MOGOēE SREēNA DRUŹINA!« (Vidmar 2001: 88)

Poleg notranjih doživljanj literarnega junaka je pomembna tudi komunikacija med ostalimi literarnimi osebami, saj nam ponudi pogled na nasilje iz druge perspektive. Zgovorna je perspektiva oēimovega pogleda na nasilje, ki se kaŹe v pogovoru med njim in Matejem.

»Ja, vem, brez mene bi bili mogoēe sreēna druŹina ...« mi je uŹlo.

»Kaj pa ti veŹ /.../ otrok si Źe ... Verjemi, da ga ni hujŹega, kot kadar ēlovek pride zgaran iz sluŹbe, pa najde v koridorju hiŹnika, ki se pritoŹuje ēez mulca, doma pa pijano Źeno in zmeŹano hēerko ...« Foter se je pogovarjal sam s sabo: »V tebi vidim njega ... Tvoja mati dela razlike med vama z Rebeko ... Zaradi njega ...«

»Jaz nisem kriv ...« sem zaŹepetal, »vedno sem se te izogibal ...«

»Hotel sem, da imaŹ hrbtenico, da gledaŹ ljudem v oēi. Da se postaviŹ zase. Ti pa si se me bal. Pred mano si beŹal k materi. Kot da sem zverina ali kaj ... MisliŹ, da je prijetno, ēe se te bojijo v lastni hiŹi, ēe beŹijo pred tabo? Vedno ste bili vi trije in na drugi strani jaz ... Sam ... Vi ste krivi, da znorim ... Pa Źe ti in tvoje barabije ... Premalo jih dobiŹ ...«

»Motor sem ukradel, da bi te reŹil ...« se mi je zareklo.

Foter je vstal in zamrmral nekaj takega kot: »Odloēi se, ali pospravi nahrbtnik s hodnika ali pa se odseli ...« Nisva si imela veē ēesa povedati. To je bil tako ali tako najin najdaljši pogovor v Źivljenju (Vidmar 2001: 172).

V literarnem besedilu se pred očmi bralca razvrstijo različni pogledi na fizično nasilje glavnega literarnega lika in stranskih oseb. Z uporabo notranje fokalizacije se protagonist lažje približa bralcu, saj mu razkrije občutja sebe in drugih skozi lasten pogled. Opisi občutkov in uporaba dialogov pri bralcu tako spodbudijo potrebo po kritičnem mnenju o dejanjih literarnih oseb ter okoliščinah, v katerih so se znašle.

9.1.2 POVZROČITELJ ALI ŽRTEV NASILJA

Matej je najstnik, ki odrašča v družini, kjer je nasilje prisotno že od njegovega otroštva. Zaradi razočaranosti nad življenjem, besa in obupa očima Matej postane žrtev fizičnega nasilja.

Usekalo me je postrani čez trebuh. Ne vem, mogoče mu vse to pretepanje že načenja zdravje. Včasih je znal bolje. Ko sem bil mulček, me je tepel po glavi. Vedno po glavi. Takrat so me lasje bodli v oči. Do nosu so mi viseli, da ne bi odkril strahu v mojem pogledu. Z desnico sem si zakrival bok. Vstal sem. Odrinil sem ga. Nato je v desnico zapakiral celoten bes tega sveta in mi jo poslal v obraz. Nazadnje se je vame naselilo kruto spoznanje, da me tepe iz navade, kar tako, za hec, ker sme, ker mu tega nihče ne prepreči, ker sva z matko njegova boksarska vreča, ker ne bo nikoli odnehal, nikoli. (Vidmar 2001: 38–39).

Očim torej nasilja ne izvaja samo na Mateju, ampak nasilna dejanja občuti tudi njegova mati. Matej tako poleg žrtve postane tudi priča nasilju v družini.

Foter in matka sta vpila en na drugega, kakor da nameravata prebiti zvočni zid. Udaril jo je, gotovo jo je že udaril. Ni mi treba tja, ker vem. Pozdravite poznavalca govornice teles. Koraki. Matka. Opirjemala se je zidu in omaric, kot bi se ravnokar prebudila iz večletne kome. Na levem licu ji je izstopila otekline (Vidmar 2001: 21–22).

Mati, ki je po ločitvi od Matejevega biološkega očeta obupala nad življenjem, svojo rešitev vidi v alkoholu. Otroka prepušča odraščanju na ulici, nad možem in njegovim nasiljem nima moči oziroma mu je podrejena. Otroka ji očitata nesamostojnost in odklanjanje pomoči.

Foter jo je namahal, ker je vase zlila tri pelinkovce zapored. Kotalil jo je po vseh strminah, ki so mu zašle pod podplate. Z Rebeko sva morala po najbližjega soseda, kmeta, da je z vilami naredil red. Matki sva nato tri dni kuhala čaje in nanjo polagala obkladke, da je sploh lahko vstala. V zahvalo naju je obtožila, da zaradi sramote ne bo mogla več v miru okopavati vrta. Potem je zajokala. Naju poljubovala kot kako trapasto medaljo. Prisegla, da bo šla na sodišče in nas spravila na varno. Nič ni bilo iz tega. Foter je po dveh dneh padel na kolena pred njo in jo prosil odpuščanja. S krznenim plaščem v roki (Vidmar 2001: 36).

Nasilnost je del Matejevega življenja, je edini način doseganja zelenih sprememb pri vzgoji in spreobrnitvi s strani očima. V literarnem besedilu zato ne preseneti dejstvo, da je Matej tudi sam povzročitelj nasilja. To se zgodi, ko Matej opazi svojo polsestro, kako se pred blokom strastno poljublja s fantom.

Vrglo me je po tleh. Stala sta vsem na očeh. Kadar ljudje bulijo vate v pričakovanju, da boš naredil red, jih ne moreš pustiti na cedilu. Stari, ne vprašaj me, kdaj in kako! Roka mi je sama poletela proti njej. Hočem reči, skrbelo me je, kako bi jo zaščitil pred Smako, moja roka pa ti zadene njena usta in nos. Od šoka je zavreščala šele čez dobre pol minute. Mene pa je pekla dlan. Skoraj mi je odtrgalo roko v zapestju. Lahko si misliš, koliko besa sem hranil v njej za tistega, ki mi prečka pot ob pravem času (Vidmar, 2001: 109–110).

Poleg nasilja v družini se v literarnem besedilu dogaja še nasilje med vrstniki. Matej je v enem dogodku žrtev nasilja s strani Smakijevih prijateljev, v drugem se nasilnega dejanja posluži sam, ko udari prijatelja, ki je nekomu naročil razrez zavor na avtomobilu Matejevega očima.

Zgrabil me je za vrat in mi zraven izpulil šop las. Po meni je brez opozorila zadeževalo nekaj brč. Tu in tam kakšna pest. Pojma nisem imel, kje sta nebo in zemlja. Kot bi padel v stroj za mletje mesa. Tuj smeh mi je nabijal po ušesih. Z desnico sem si zakril obraz. Levica je po potrebi potovala od ledvic k trebuhu pa spet nazaj. Osramotil sem te, stari. Pustil sem, da so z menoj igrali nogomet. Da so z menoj zabijali gole, človek. Pa še prosjačil sem kot berač (Vidmar 2001: 78–79).

Moja pest je švignila proti Bunti. Nič nisem imel pri tem. Z Buntino čeljustjo sta navezala nepozaben stik. Bunti se je glava zaklatila naprej, nato nazaj, nazadnje pa še v stran. Vse na njem se je streslo. Začutil sem hreščanje kosti. Ali pa lomljenje zob. Nisem si mislil, da se bom kdaj slabo počutil zato, ker sem dobro pomeril (Vidmar 2001: 136).

Povzročitelji medvrstniškega nasilja želijo sprostiti svoj bes in strahove na naključnih žrtvah. V večini so to bližnji znanci ali prijatelji. S tem si ustvarijo status močnejšega in strahospoštovanje v očeh okolice in družbe. Njihove žrtve so najpogosteje šibkejši člani družbe. V primeru, ko je Matej fizično napaden s strani Smakijevih prijateljev, je prisotno zasmehovanje in sodelovanje vseh članov skupine, o posledicah nasilja skupina ne razmišlja. Všeč jim je občutek ustrahovanja in moči nad žrtvijo. Drugačen cilj je v drugem primeru, kjer Matej fizično obračuna s svojim prijateljem. Protagonist se počuti ogroženega in jeznega, zato z uporabo pesti skuša sprostiti te občutke, vendar zelenega občutka ne doseže. Počuti se slabo, peče ga vest, tako kot v primeru, kjer fizično obračuna s polsestro.

V literarnem besedilu prevladuje lik žrtve nasilja, vendar protagonist nastopi tudi kot povzročitelj in priča nasilja. Z vlogo žrtve in povzročitelja nasilja tako potrjuje dejstvo, da se nasilje prenaša iz generacije v generacijo. Naučene vzorce prenese še v okolico, kjer želi dokazati sebi in drugim, da obstaja prostor, kjer ni najšibkejši člen. S kaznivimi dejanji, kot so kraja, vlomi in nasilje želi pritegniti pozornost nase in s tem podkrepiti željo po močnejšem členu družbe. V družini tega položaja ne more doseči, saj tam vlada hierarhičen odnos, v katerem očim z nasilnimi dejanji izraža svoj položaj in moč. Očim nasilna dejanja nad Matejem opravičuje z razlogom, da fant zaradi svoje neubogljivosti potrebuje tršo vzgojo. Nasilje, ki ga izvaja nad svojo ženo, pa je posledica obupa nad njeno zasvojenostjo z alkoholom, ljubosumjem in jezo, ki jo čuti do nje. Literarni liki na koncu romana sicer pokažejo željo po prenehanju izvajanja nasilja, izboljšanju odnosov med družinskimi člani in zdravljenju odvisnosti. Zavedajo se posledic svojih dejanj in dolge poti, ki je pred njimi, vendar Matej ostaja optimističen in prepričan, da jim bo uspelo.

9.2 Debeluška

9.2.1 PERSPEKTIVA IN FOKALIZACIJA

Literarno besedilo se začne s prvoosebno pripovedjo petnajstletne Urše, ki ima motnjo hranjenja. Prevladujejo opisi Uršinih misli o njenem videzu in videzu drugih stranskih oseb.

S hrbtom sem se obrnila proti babičinemu benečanskemu ogledalu. Zaprla sem oči in si predstavljala, da sem *popolna*. Beseda *popoln* plava v naši hiši namesto prahu. Ogabna sem. Zadnjico imam hruškasto. Debela sem kot kakšna sirota. Danes so revni ljudje debeli, bogati pa suhi. To je statusni simbol, pravi Dunja, ki dá veliko na statuse. Vsa ogledala bom razbila. Potem me nihče več ne bo videl (Vidmar 2008: 9).

Naj priznam Karin, da mi gredo njena kolena na bruhanje? Tako velika ima, kot bi ji na noge prišil pokrovke. Na notranji strani ji štrlijo prave kepe špeha. Koža se ji povesi vsakokrat, ko vstane. Nemarna je. Kako je lahko moja najboljša prijateljica (Vidmar 2008: 17).

Iz Uršine perspektive je razvidno, da ji pogled na telesa vzbuja negativne občutke, gnus in nezadovoljstvo. Njene misli in nizka samopodoba jo pripeljejo do bulimije.

Nenadoma sem začela s tresočimi prsti tlačiti vase vse po vrsti: sladoled, žemlje s šunko in sirom, piškote in tatarsko omako. Roke sem imela zapackane do zapestja. Moja pojedina se je sprevrgla v požrešno basanje. Sploh se nisem več obvladala. Mislila sem, da se bom zadavila. Komaj sem dihala. Pomembno je bilo samo, da imam nenehno polna usta. Zdi se mi, da sem jedla od strahu. In strah me je bilo tega, da jem (Vidmar 2008: 60).

Mislim, da sem v školjki pustila polovico svoje teže. Morda se je iz mene izluščilo tudi srce, ker sem bila, ko sem zdrsnila na ploščice ob školjki, tako neznansko pobjuvana in utrujena in hladna in neprizadeta. Nič. Nič nisem čutila. Mogoče mi je vse to basanje s hrano omrtvilo čute. Ne vem. Bilo mi je vseeno. Hotela sem samo spati. Izginiti. Se razbliniti (Vidmar 2008: 80).

Prenajedanje in bruhanje postaneta del Uršinega vsakdana. Njeno telo postaja vse bolj šibko in nemočno. Urša od sebe zahteva vedno večjo popolnost, to je manj kilogramov in manj zaužitih kalorij. Pri tem pa pomembno vlogo igra tudi perspektiva Uršine mame, ki je vidna v dialogih s hčerko ter med pogovorom z Uršino babico, kar dokazuje naslednji citat.

»Barvo sem ji vrnila v lica, ko je prišla sem, sta jo bili sama kost in koža! Zdrava je, učila se je, v gimnazijo mora, da bo šla lahko študirat, kaj bi rada?« se ji je babica postavila po robu.

»Nočem, da je moja hči ob meni videti kot slonica!« jo je zavrnila Dunja in začela besno korakati sem ter tja po dvorišču.

»Koliko tehtaš?« me je vprašala Dunja.

»Okrog triinpetdeset ...«

»Triinpetdeset?!« je vzrojila. »Se ti je zmešalo? Kako naj spet pokličem Čeda? Kaj si naj izmislim?«

»Zapiraš se v sobo, se bašeš s keksi in pišeš tiste tvoje svoje trapaste zgodbe, zraven pa pričakuješ, da bodo ljudje okrog tebe ljubili tvojo debelost že zato, ker si se rodila« (Vidmar 2008: 99–101).

Zornemu kotu Uršine mame je bralec priča še skozi oči glavne junakinje, kar potrjuje dejstvo, da je Urša poleg pripovedovalca tudi fokalizator.

Ta ženska pa res nikoli ne odneha. Njen ljubi doktor bo zame sestavil dieto, po kateri bom v desetih dnevih izgubila sedem kilogramov. Fotografije se da retuširati. V prijavi na miss Bambi pa bova lagali o moji teži. Če napiševa, da imam triinštirideset kil, jih lahko do izbora toliko tudi mirno izgubim, me je prepričevala, ko je vrtela Milavčevo zasebno številko. Adijo mir, pozdravljeno stradanje! Dunjo bi morala prijaviti. Skrivaj. Dunja krši moje pravice (Vidmar 2008: 103–104).

Pa kaj, ona je moja mati, toda zagrozila mi je, da me bo vrgla iz bajte, če bom še naprej jedla. Morda pa hoče, da umrem. Ja, to je tisto. Rada bi se me znebila, da bi lahko uživala življenje in ne bi mogel nihče ugotoviti, koliko je stara. Kako prebrisano! Ubila bi jo! Ubila (Vidmar 2008: 104).

V literarnem besedilu se zgodijo tudi premiki notranje fokalizacije v zunanjo ter zamenjava pripovedovalcev. Pripovedovalki postaneta prijateljica Karin in razredničarka, ki podata svoje videnje Uršine situacije.

Razredničarka me je opozorila, da ne smem pisati o Uršinem videzu, ker to ni spodobno. Ampak meni se zdi grozna. Kot da meso odpada z nje. Nič se še ni zredila. Sošolke me kličejo domov in sprašujejo kako je z njo. Lažem, da se super popravlja. Obraz ima razpokan. Koža se ji lušči. Ustnice ima bele in zgubane. Na stojalu ji visi vrečka z nekakšno želatino. Po cevki teče vanjo. Tako jo hranijo. Ampak kmalu bo začela sama jesti. Mora se navaditi (Vidmar 2008: 224).

Včasih se namreč za videzom urejene in varne družine skriva vse kaj drugega kot dom mladega, odraščajočega človeka. Nedvomno potrebuje Urša pomoč. Toda pomoč potrebujeta tudi njena starša. Zakaj pravzaprav ta pripis? Zato, ker sem ondan obiskala Uršo v bolnišnici. Zaupala mi je, kakšna naloga jo čaka. Nazadnje pa je izbruhnila, da je ne bo mogla nikoli poklicati 'mama'. Nikoli. Pa če se bo še tako trudila. Govorila je seveda o svoji materi. In čeravno sama nimam otrok, me njeno priznanje neznosno boli. Kot bi veljalo meni. Vsem nam (Vidmar 2008: 233–234).

Perspektive glavne junakinje in stranskih oseb igrajo pomembno vlogo, saj ponujajo bralcu vpogled v njihove misli in stališča. Urša tako predstavlja upovedeno osebo, ki z notranjo fokalizacijo pripoveduje svojo življenjsko zgodbo. Z zunanjo fokalizacijo in pripovedovanjem nekaterih stranskih oseb je bralcu viden samo pogled na zunanost objekta gledanja. Ni prisotnih misli in čustev fokaliziranega, ampak zgolj prikaz ostalih zornih kotov o nastali situaciji.

9.2.2 POVZROČITELJ ALI ŽRTEV NASILJA

Urša odrašča v družini, kjer sta materialno izobilje in popoln videz ključnega pomena. Uršin oče je priznan pisatelj, ki nikoli nima časa za svojo hčerko, medtem ko je Uršina mati (zaradi svoje manekenske kariere) obsedena z Uršini videzom in kontrolo nad njo. Glavna protagonistka zaradi razmer v družini išče uteho v hrani. Hrana ji predstavlja orožje proti maminim željam ter očetovi zaposlenosti s svojimi knjigami in prepoznavnostjo.

»Urša, kaj ti pomeni hrana?«

»Orožje,« sem izdabila. Kot da si ne bi upala.

»Hrana ti pomeni orožje? Zakaj orožje? Se ti zdi, da ga potrebuješ?«

Sranje, seveda ga!

»In tvoje je, da se naješ?«

Prikimala sem. To je bilo jasno kot beli dan.

»Pred Dunjo ... Ali na skrivaj, ko me prizadene ... Ampak največkrat pred njo. Hrana je orožje ... Dela se, da se ji gabim in ... da ji je vseeno. V resnici pa se gloda, ker hoče, da sem suha ... In s tem prizadenem jaz njo ... Še bolj ...« (Vidmar 2008: 193–194)

Urša tako postane povzročiteljica nasilja nad seboj. Ujeta je v začaranem svetu hrane. Ob zaužitju le te se počuti, kot da je izdala sama sebe, razjeda jo krivda in obžalovanje.

Sama sem naročila dietno rulado in jo pojedla s težkim srcem. Tudi žlička marmelade ima najmanj stopetdeset kalorij, kako naj bom potem zadovoljna. Takoj se mi je oglasila slaba vest. Ogabna sem in brez volje. (Vidmar 2008: 53).

Protagonistka ima do svojega telesa odklonilen odnos. Nelagodno se počuti ob pogledih in pogovorih o njenem telesu, saj se njeno življenje vrti samo še okrog kilogramov, zaužitih kalorij in centimetrov. Da bi se znebila teh občutkov, se Urša zateče k stradanju. Čeprav se želi s tem maščevati svoji materi, nasilje izvaja na svojem telesu.

Pretvarjala sem se, da jem, hrano pa skrivaj tlačila v smeti ali v nahrbtnik, če sem odhajala v šolo. V resnici nisem jedla popolnoma nič. Pila sem samo vodo. V lekarni sem kupila neke tablete za naglo hujšanje z imenom Slimline. Istočasno sem sklenila, da se bom izstradala do smrti. Skoraj do smrti. Tik pred zadnjim vzdihljajem bom odnehala. Potem bodo tudi drugi končno spredvideli, da se me Dunja hoče odkrižati (Vidmar 2008: 110).

Dunja Urši predstavlja oviro. V njej vzbuja nesposobnost po dosegu popolnosti ter nezadovoljstvo z njenim telesom. Urša zaradi materinih besed postane žrtev psihičnega nasilja.

»n/očem, da me ljudje povezujejo s teboj. Dovolj velika sramota je že, da moram doma prenašati tvojo debelo, štorasto rit«

Tresla sem se od gnusa. Nikoli in nikdar ji ne bom znala ustreči. Za svoje starše sem razočaranje. Nesposobna sem, nisem vredna ljubezni. Ne zaslužim si je. Debeluhi so vsem v posmeh. Če ima ženska debelo rit, si zasluži samo strel v glavo. Ogabna sem in mehka. Kmalu ne bom mogla več niti skozi vrata. Saj vem, da vsi kažejo s prstom name. Sovražim se. Sovražim. Nikogar ne sovražim bolj kot sebe (Vidmar 2008: 61).

Materine besede Uršo prizadenejo, počuti se nemočno in debelo. Zdi se ji, da kljub vsemu, kar naredi, ne bo nikoli zadovoljila njenih kriterijev. Razočaranje in kruto spoznanje jo pripeljeta v to, da nasilje nad seboj še stopnjuje. Pri tem ji pomaga prijateljica Žana, ki jo vpelje v svet bulimije in anoreksije.

»Ko se nažreš, si v usta potisneš prst in vse pride nazaj. Tako lahko ješ vse, kar ti paše ...«

Zarigala sem kot osel in takoj silovito bruhnila skozi usta in nos. Še enkrat sem poskusila.

»Od zdaj naprej boš tudi ti obvladovala svoje telo in ne telo tebe, boš videla,« je rekla in mi ponudila ustno vodico. Občutek je bil perfekten. Bila sem prazna in lahka, da bi kar poletela. Ta Žana je bila prava prijateljica (Vidmar 2008: 55–56).

Poleg vlog povzročiteljice in žrtve nasilja, Urša (zaradi prijateljstva z Žano) postane še priča nasilju nad samim seboj. Urša z obiski Žane, ki je v bolnišnici, opazuje, kako se le ta izstrada do smrti.

Videla sem jo skozi steklo. Bila je kot mumija. Mislila sem, da se bo izvlekla. Ampak ni imela nobenih možnosti. Vsak, ki se tako močno zlije s posteljo, v kateri leži, nikdar več ne vstane. Vsi aparati nad njeno glavo so kazali, da še živi. Jaz pa sem vedela, da je mrtva. Že dolgo (Vidmar 2008: 206).

Kljub smrti prijateljice in obiskih pri doktorju Ponižu, Urša še vedno nadaljuje s svojim načinom prehranjevanja.

Zapiram se v sobo. Nič ne počnem. Ležim na postelji. Štirideset kil imam. Tehnico sem si prinesla v sobo. Opustila sem kapsule. Čakam, da me reši doktor Poniž. Nikomur ne zaupam. Nočem jesti. Ne potrebujem hrane. Nekaj drugega potrebujem. Tega pa ne dobim. In če ne jem, je čisto tako, kot da ne potrebujem nič (Vidmar 2008: 209).

Protagonistkino telo je vsak dan bolj šibko, izstrada se skorajda do smrti, saj ji uspe za nekaj trenutkov ustaviti svoje srce. Odpeljejo jo v bolnišnico, kjer se kljub počasnemu napredovanju glede prehranjevanja zaveda, da obstaja možnost, da se bo spet znašla v začaranem krogu nasilja nad seboj.

Vsi verjamejo vame. Samo zato, ker sem ostala živa. Hočejo, da zrastem v zalito žogico in se odkotalim. Da neham povzročati težave. Da sem hvaležna. Nočem jim jemati upanja. Naj obvelja njihova. Ampak globoko v sebi vem. Lahko me pitajo s to svojo žolico. Lahko me pitajo z nasveti. Lahko me rešujejo pred mojim lastnim življenjem, kolikor hočejo. Vendar nič ne pomaga. En zdrs. In potem bom znova poskusila. Enkrat mi bo že uspelo (Vidmar 2008: 231).

Konec literarnega besedila je odprt, bralec ne ve, kaj se bo v prihodnosti zgodilo z literarno junakinjo. Morda bo Urši uspelo odpraviti motnjo prehranjevanja ali pa bo končala kot njena prijateljica Žana.

Povzročitelji nasilja nad samim seboj želijo s samopoškodbami kaznovati okolico. Ran, bolečin in posledic dejanj ne skrivajo, saj s tem želijo doseči učinek kazni, v katerem pa se skriva tudi želja po pomoči. Vse to je razvidno pri Urši, saj želi starše zaradi vsiljevanja njunih želja in odsotnosti kaznovati s tem, da popolnoma izstrada svoje telo. S prenajedanjem in bruhanjem pred njunimi očmi jima želi sporočiti, da potrebuje njuno pomoč, pozornost in razumevanje. Uršina želja ni uslišana, saj si starša zatiskata oči, prezaposlena sta s svojimi lastnimi načrti in potrebami, skrbi ju njun ugled, ne pa skorajšnja smrt hčerke. S svojim ravnanjem Urši povzročata psihične rane, saj se le ta počuti nemočno, nepopolno in nesposobno. Ujeta je v začaran krog ambicij staršev po dosegu popolnosti in med željo po sprejetju in naklonjenosti s strani le teh.

Literarna junakinja, kot žrtev in povzročiteljica nasilja, išče svojo podobo v dobi odraščanja, svoj prostor v družbi, v kateri sta pomembna videz in priljubljenost. S tem povezuje hrano, v katero projicira svoje občutke in tegobe, ki so povezani z doseganjem meril svojih najbližjih. Usoda Urše je odvisna od njenega sprejetja same sebe kot ženske, zavedanja problemov, ki jih prinese motnja prehranjevanja ter pomoči in vztrajnosti staršev.

9.3 Princeska z napako

9.3.1 PERSPEKTIVA IN FOKALIZACIJA

Tretjeosebni pripovedovalec v romanu *Princeska z napako* bralcu posreduje zgodbo o štirinajstletni Fatimi, ki jo zaznamujejo razmere v družini in okolici.

Mama jim je zaradi pomanjkanja omejila obroke hrane. Pozni zajtrk in zgodnja večerja, to je zadostovalo za preživetje. Včasih jo je popadlo, da bi kakšni sošolki iztrgala malico z zapestji vred. Med poukom ji bo krulilo v želodcu. Razredničarka jo bo spet gnjavila s tistimi svojimi *socialnimi zakaji*. Fatima, zakaj te starši ne naročijo na šolsko malico? Zakaj nikoli ne pridejo na razgovor? Zakaj se oblačiš tako lahko za ta letni čas? Zakaj nam zasmrajaš razred in zakaj, za božjo voljo, si prišla v našo spodobno, razvito in higiensko neoporečno deželo (Vidmar 1998: 10–11).

Fatima svojo perspektivo do revščine in psihičnega nasilja s strani vrstnikov in učiteljic izraža preko uporov in jeze. Ne želi se jim podrežati, vendar si kljub temu želi biti sprejeta.

Srce ji je razbijalo kakor nakovaško kladivo. Močno in uporniško. Zakaj bi se morala podrežati umetno ustvarjenim zakonom, zakonom, ki so si jih odrasli izmislili zaradi sebe? Odslej bo priznavala samo zakone narave! Čemu, za vraga, bi morala čepeti med tistimi napihnjenci kot razredno strašilo in se venomer pretvarjati, da ji je prav malo mar za zadnje hite, za modne trende (pri Karitasu in Rdečem križu še niso zaposlili modnih svetovalcev), za najbolj popularne tipčke (pripadniki najstniške scene se ne bi navdušili nad opanki in doma pletenimi dokolenkami, četudi bi se pod njimi skrivale noge Cindy Crawford) in seveda za prijateljstvo (bolj kot vse na svetu si je želela prijateljico, da bi ji na ramena naprtila svoje neskončno razočaranje nad svetom) (Vidmar 1998: 13–14).

Zgornji citat nam dokazuje tudi vpletenost pripovedovalca. S poseganjem v pripoved bralcu ponudi vpogled v resnično stanje literarne junakinje. Pripovedovalec tako sprejme še vlogo fokalizatorja, medtem ko je Fatima objekt gledanja. Z opisovanjem prostorov in nasilnih dogodkov fokalizator širi vidno polje, zato bralec perspektive drugih literarnih likov spoznava preko tega. Različni pogledi na nasilje se kažejo še v dialogih, kot v primeru, ko sta starša Fatime seznanjena z njeno nosečnostjo.

»Trudna je!« je zavpila mama in še huje zajokala. Dobro minuto je vladala grobna tišina. Potem se je stari zamajal kot pijanec. Videti je bil, kot bi mu pijavke posesale kri iz lic. »TRUDNA!« je zarjovel, da je mama od strahu utihnila. »O, Salallahu Rahmanir! Gledaj je ... S kolikima si več bila, poshta?!« ji je skočil za vrat kot vampir. Strgal je koc z nje in dvignil roko. Oči so mu zakrvavele in takrat bi lahko prisegla, da jo namerava pokončati.

»Pa nije sama kriva,« je mama preplašeno ugovarjala, »njena učiteljica je bila ovdje ...«

»Šta?« Zdelo se je, kot da bo stari vsak hip planil v jok. »Pa koliko njih več znade tu sramotu?«

»Nije sama kriva ... Šta dijete zna? ... Napali su je ...«

»Laže!« je grmel stari in z ного udaril ob tla. »Kažem ti, laže! Ko danas usred civilizovanog svijeta može napasti djevojku, ako ona neće ... Ubiću je« (Vidmar 1998: 167–168).

Mati nosečnost in spolno zlorabo opravičuje s Fatimino naivnostjo, medtem ko očeta skrbi za čast družine. Fatimi očita pokvarjenost in lažnivost. V nadaljevanju se odloči, da se bo očetu otroka maščeval. Adama fizično napade, medtem ko nosečo Fatimo pošlje v Nemčijo. Družina se ne želi ukvarjati s posledicami spolnega nasilja, kar je razvidno iz pogovora med materjo in Fatimo.

»Mama neću u Njemačku. Neću kuma Esada! Star je! I neću to dijete! Ostavite me na miru!« Mami so iz oči švigale strele. Divje jo je zlasala. Kakšne traparije kvasi. Oče se je skoraj pretrgal, da bi ji omogočil kolikor toliko spodobno življenje, ona pa mu vrača dobroto s pankrtom. Nehvaležna, nemarna in zanikrna smrklja je in do staršev ne čuti niti trohice spoštovanja. Zato jo bodo spodili v Nemčijo in tam bo ostala, dokler ne rodi. Če jo bo kum Esad hotel, se bo omožila z njim. Zdaj ko je onečaščena, bo lahko srečna če jo bo tako ugleden mož, kot je on, sploh hotel vzeti za ženo (Vidmar 1998: 182).

Prav tako se želja po prikritju spolnega nasilja kaže v zornem kotu Adama.

»Poslušaj, princeska!«

»Ta najin *sentiš* naj ostane kar v tej sobi. Ni mi do tega, da bi vsi vedeli, kako nizko sem padel.«

»Rekla bova, da ti je bilo slabo. Če ne boš nič čivkala okrog, bova mogoče lahko še kdaj skupaj ...«

»Lahko zdaj grem?«

»Kam?« je debelo pogledal, kakor da si ne more predstavljati, da je na svetu sploh kakšna punca, ki hoče stran od njega.

Nič ni odgovorila. Majčka ji je zlezla globoko na rame in tik preden si jo je potegnila nazaj do ušes, je opazila, kako požrešno se je s pogledom prisesal tja, kjer so že zacvetele prve podplutbe. »Madona, le katera svinja ti je to naredila?!« se je samozadovoljno prenarejal, preden jo je potisnil iz sobe (Vidmar 1998: 88, 90).

Fatima se po dogodku počuti nelagodno, želi si oditi, saj se sramuje svoje golote in spoznanja.

Kolena je potisnila k bradi in z rokami objela gležnje. Za trenutek je pomislila, kako bedasto bi bilo, če bi si hlače potegnila nazaj. To je to! Zdaj je stari še prodati ne bo mogel. In mama bo spet začela javkati s tistim visokim, cvilečim glasom /.../ in šele zdaj se je docela jasno, kot bi veter razgnal obleke in kdove kaj še, zavedela, kaj je pravzaprav naredila. Bolje rečeno, česa ni. Obstala je kakor vkopana (Vidmar 1998: 88, 90).

Literarna junakinja pomoč poišče pri učiteljici biologije, ki ji zaupa, saj se ob njej počuti varno. V tem primeru se bralec seznanja s perspektivo učiteljice, ki je doživela podobno izkušnjo ter z jezo Fatime zaradi nastale težave.

»Nočem u Njemačku! Pomagajte mi, da gre fižolček iz mene! Drugače bom postala histerična baba z vampom kot moja mama!« Nelagodje je prihulilo med njiju. Kodrlajsja je z mokro cunjo vlekla po plastični površini. »Fatima, verjemi, da jaz ...« je začela Kodrlajsja. Toda tokrat ji ni pustila do besede.

»Vi to ne morete razumeti, ker niste bili *nikol* noseči! Mislite, da ste pametni in vse veste, ampak vi ste pametni, ko greste na šahovsko tekmovanje in v šolo učiti, drugače pa niste nič bolj pametni kot jaz! Sploh nič ne razumete!!!« je zarjula in v gnevu prevrnila solnico.

»Veš«, se je nepričakovano obrnila Kodrlajsja. Bila je vidno vznemirjena. S tresočimi prsti je vzela krožnik s palačinkami in ga odložila na pomivalno korito. »Morda si premlada, da bi razumela ... Tudi jaz sem bila nekoč v enakem položaju kot ti ... Noseča sem bila ... Naneslo je, da sem se napačno odločila ...« Zaihtela je. »Vse bi dala, da bi bilo drugače ...« Nerazumevajoče je strmela vanjo. To je bilo torej to (Vidmar 1998: 192–193).

Razumevanje učiteljice v literarni junakinji vzbudi občutke povezanosti in prijateljstva. Učiteljica namreč poskrbi, da so šolski svet, policisti in starši Fatime ter Adama seznanjeni z nasilnimi dejanji Adama in nosečnostjo Fatime. V tem primeru je bralec zopet priča želji po ne-soočenju z nastalo situacijo.

»Najmanj enkrat na mesec se prikaže kakšna frfra in trdi, da je noseča ... Vam bom že dal, presnete smrklje ... Mojega Adama že ne boste ... Sploh pa taka ... z juga ... Lepo vas prosim, gospodična Rujčič, pripisal bi vam več zdrave pameti! ... In ti ... menda ne misliš, da bom verjel zaostali južnjakinji? Naj verjamem, da hočeš rešiti mojega sina?! ... Ha, se ti ne zdi, da si ti sama v veliko večjih težavah ... Adam je, drugače kot ti, na svojem« (Vidmar 1998: 189).

Perspektiva Adamovega očeta je podobna perspektivi učiteljev v šoli.

Zvedela je, da je večina učiteljev enotnega mnenja: nosečnica meče slabo luč na šolo. Večina učiteljev pa se je do nje vedla, kot da se je spremenila v zeleno marsovko s poševnimi očmi, anteno na glavi in volovskim repom. Bali so se, da bo nosečnost postala nalezljiva kot modna muha. Makarena ji je opravičila odsotnost, ker so nekatere starše zadnji dogodki preveč razburili. Po zimskih počitnicah pa naj bi učiteljski zbor, najvišje telo na šoli, razpravljal o kontroverznem primeru Ismailović (Vidmar 1998: 169).

Nosečnost Fatime privede tudi do spremembe zornega kota, in sicer s strani sošolk. Le te se zavedo krivičnega ravnanja in se ji poskušajo odkupiti.

Ali pa so se preprosto zavedeli, da so jo v svojem mladem življenju odnesli bolje kakor ona, ki so jo *fulaste* okolščine že tako zgodaj pahnile v izbljuvek življenja. Kakor koli že, okrog nje so se smukali natanko tako, kot si je vedno želela in v njihovih očeh je prebrala prikrito občudovanje. Ksenija ji je v slovo podarila plišastega medvedka. »Oprosti, da smo bile take packe. Tisti tip je itak pokvarjenec, da je malo takih. Tadeja že gobca naokrog, kakšno srečo je imela, da je rajši tebe ... Drugače bi se zdaj enako zgodilo njej ...« Urša in Sanja sta ji v imenu vsega razreda brez besed izročili kuverto z zbrano mesečno

žepnino. Vzhičeno se je smehljala. Njeno srce je bilo polno. Kako trapasto je življenje! Zabresti moraš v težave, da te ljudje sprejmejo medse. No ja, morda ne ravno sprejmejo, toda vsaj prenašajo (Vidmar 1998: 170, 172).

Vendar nosečnost Fatime ne obvaruje pred fizičnim nasiljem. Na ulici jo napade Adamov prijatelj Frenki, ki jo obtoži, da ima zaradi nje težave s policisti. Vpleten je namreč v policijsko obravnavo zaradi fizičnega napada nad teto Andžo.

»Si me že pozabila?« je dahnil vanjo svojo gnilo sapo. »Jaz tebe nisem. Saj te ne morem ... Obravnavo imam. *Kifeljci* me preganjajo s pendreki ... Obtožili so me rasne nestrpnosti. Si lahko predstavljaš? Obraz se mu je pomračil. Pooblačil. Prva klofuta je priletela čisto tako, kot priletijo golobi na trg pred šolo. Potem pa se Frenki Palma ni znal več ustaviti. Zaušnice so tleskale kot udarci s korobačem, klofutanje je začinil s suvanjem, brcami in kletvicami. »Ti boš mene ... Bosanka ... na, na še eno ... ubil te bom, prekleta ciganka, tako te bom obdelal, da te ne bo nihče več spoznal ...« (Vidmar 1998: 176–177).

Fatima se ob napadu počuti nemočno in upa na okoliško pomoč, ki pa je ne dobi. Spozna, da se bo zaradi svoje narodnosti morala vedno braniti sama.

Čutila je kri, ki ji je polzela pod nosom in čez ustnico. Mogoče bo kar zdaj, tukaj, pred vsemi izgubila Adamovega otroka in se bo Frenki lahko tolkel po prsih, da je *frendu* rešil življenje. Svet se je vrtel okrog nje in kadarkoli je priletela v ta ali oni kot, se ji je umaknilo vedno več belih, nepredirnih obrazov. Ne, nihče izmed njih ji ne bo priskočil na pomoč. Njeni lasje so preveč črni in njena polt pretemna, da bi razumeli njeno stisko (Vidmar 1998: 177).

Rdeča nit romana je ksenofobija in z njo povezano nasilje. Tretjeosebni pripovedovalec, ki je hkrati tudi fokalizator, pred bralcem riše življenjsko zgodbo najstnice Fatime, ki je žrtev nasilnih dejanj okolice. Uporaba zunanje fokalizacije ponudi vpogled zgolj v površinskost perspektiv literarnih likov. Njihovi tokovi misli ostanejo skriti, vendar se s pomočjo dialogov in opisovanj njihova stališča vseeno izoblikujejo. Zorni koti nekaterih stranskih oseb tako kažejo na zakrivanje oči pred nasiljem, medtem ko je glavna literarna junakinja zaradi njihovega razmišljanja in dejanj prepuščena vlogi žrtve. Gledišče le te v bralcu spodbudi občutek simpatiziranosti, saj je zaradi občutka izobčenosti prepuščena okrutnim dejanjem družbe.

9.3.2 POVZROČITELJ ALI ŽRTEV NASILJA

Literarno junakinjo vrstniki zaničujejo, je ne spoštujejo in do nje čutijo odpor zaradi revščine in njene narodnosti.

Drugače bi morala knjige prekladati naokrog kar v polivinilasti vrečki. To bi pri Nuši in Tadeji sprožilo salve smeha. Že itak sta jo ful zaničevali, važički. Da je packa, sta se zmrdovali. Obtožili sta jo, da ima umazana ušesa in da je iz razredne blagajne ukradla denar. Urša, razredna blagajničarka, ga je potem našla med stranmi zgodovinske čitanke, ampak nikomur se ni zdelo vredno, da bi se ji opravičil za prestano ponižanje (Vidmar 1998: 8).

Fatima se zaradi grobih besed sošolcev počuti nelagodno, ponižano in nesprejeto. V sebi sicer ohranja ponos in moč, vendar so posledice psihičnega nasilja vidne v begu iz šole ter v hrepenjenju po prijateljstvu in pomoči.

V njeni glavi pa so odmevali zvoki, podobni zavijanju protiletalskega alarma; zvoki, ki so jo rotili, naj jo odkuri domov ali pa na Luno, kamorkoli, samo proč od klape, ki se roga vsemu, kar je povezano z njo. Slepa od solz se je pognala čez cesto. V prsih jo je peklo ponižanje. Na pločniku, daleč od radovednih oči in porogljivega smeha, se je zadihano ustavila. Zakaj ni takrat v restavraciji vprašala dobre stare Kodrlajse, kako se piše in kje stanuje. Tako za vsak primer. Zdaj, ko je ta primer, bi se lahko zatekla k njej, si posušila cunje in našla nekaj sočutja (Vidmar 1998: 63).

Literarna junakinja zaradi svoje narodnosti na sebi občuti tudi dejanja fizičnega nasilja, s strani dežurnega učenca.

»Hej Bosanka!« je zaklical dežurni, »si že slišala za pouk, ti nora, zabita p...«

»Beži mi s poti!« je zašepetala in pokrčila pesti, to je pri mozoljarju sprožilo salve smeha.

Zgrabil jo je za ramena in jo vrgel po tleh. Letela je počasi, kot bi z drevesa odpadel list. Udarila se je v komolec. Od konic prstov do ramena jo je grizla neprijetna, skeleča bolečina (Vidmar 1998: 23).

Fizično nasilje nad Fatimo v šolskem okolju se preseli v družinsko okolje. Dogodek, ki to dokazuje je, ko jo oče pretepe s pasom zaradi njenega skrivnostnega pohajkovanja.

Večkrat jih je dobila s pasom. Enkrat tako zelo, da je skoraj omedlela. Adi Ismailović je končno prišel na svoj račun. Skupaj s pasom in težko roko so po njej padala vprašanja, kod se potika vse dni in noči, medtem ko on gara za to ušivo, ničvredno, zanikrno familijo (Vidmar 1998: 135).

V literarnem besedilu Fatima prevzame še vlogo opazovalke fizičnega nasilja s strani Adamovih prijateljev nad teto Andžo. Fatima se dogodka zaradi alkohola ne spominja natančno. Spomin se ji razjasni šele, ko brat pove očetu, da je bila teta fizično napadena.

Zdaj ji je blisk razparal spomin kot nebo pred nevihto. Padla je, prek zabojčka je padla. Vsenaokrog smeh. Plešec prešteva denar v robcu. Nekdo brčne v javkajoči kup snega. Ne. *Nemojte, djeco uzmite pare* ... Smrdi. Po izbljuvkah. Po kislem. Kup snega skuša vstati. Ne ... Ona je bila. Plešec jo je po Adamovem naročilu zalezoval večer za večerom. Potem so se odločili za akcijo (Vidmar 1998: 138).

Teta Andža žal ni edina žrtev Adama in njegovih prijateljev, ampak to postane tudi Fatima. Fantje so namreč prepričani, da le ta zaradi svoje narodnosti spada med lahka dekleta, zato si jo na silo telesno prisvojijo.

»Pusti me!« ga je nadrla, ko ji je začel v mračnem drevoredu otipavati zadnjo plat.

»Kaj se delaš svetnico?« se ji je posmehnil, medtem ko si je hotel dlani pogreti na njenih prsih.

»Ve ciganke itak zgodaj začnete. Še v cajtengih je pisalo o tem.«

Nenadoma ji je z dlanjo segel za tilnik in jo grobo potegnil k sebi. Zdelo se ji je, da ji vratna vretenca pokajo kot cvrčča polena v kaminu. Z vlažnimi, mesnatimi ustnicami jo je slinil po obrazu, dokler ni našel njenih zob in se zagnal vanje, kot bi naskakoval barikade /.../ Njen nadlegovalec se je pred nepričakovanem sprehajalcem umaknil v senco in ji prepustil dovolj manevrskega prostora, da je izpod jope izvlekla rumeno enciklopedijo in ga z njo treščila po nosu. Potem se je pognala v tek (Vidmar 1998: 47).

Fatima se pri prvem spolnem nasilju fizično upre, vendar pri naslednjem dejanju tega ne stori, saj je v povzročitelja nasilja zaljubljena, zato je njeno telo otopelo.

Živci so ji skupaj z udi podrtavali od bolečine. Megleno se je spominjala spačenega obraza nad seboj. Natanko takšen je bil pridanič, ki jo je prikoval na hladne rjuhe, zlezal med njena razprta stegna in se zibal na njej, da se je prebudila nekje globoko v sebi in ječala, dokler se ni po glasnem stoku zvalil na drugo stran postelje. Čutila je, da bi morala vsaj zahlipati, dati glas od sebe, mogoče stok ali pisk. Pa je le molčala, obrnjena k steni (Vidmar 1998: 88).

Spolno nasilje nad literarno junakinjo je prisotno še v stiku s starim Lovračem, ki spolno nasilje izvaja tudi na njeni mlajši sestri Esmi.

S hrbtno stranjo dlani jo je pogladil po vratu. Glavo je umaknila, kolikor je bilo mogoče daleč nazaj, in se obrnila proti pralnici. »No kako se bova dogovorila?« je momljal tik ob njenem ušesu in ji z drugo roko razpenjal mamin plašč. »Saj sem vedel, da ste južnjakinje prave mrhe ...« je zarigal in se lačno vrgel na področje pod njenim vratom. *Evo stari, tko je najjači!* Zobe mu je zasadila naravnost v uvelo mišico na nadlahti. Zatulil je, kakor iz uma, jo zgrabil za brado in jo obrnil, da je z glavo udarila ob zid. »Av, prasica mala! Te bom že dobil! Me slišiš?!« je bental za njo, ko se je odrinila od njegovega ramena in se pognala po hodniku do steklenih vrat, prekritih s kartonom (Vidmar 1998: 105).

Ko so na dvorišču zaslišale Ismetovo staro kripo in očetove kvante, je Esma poklicala dvojčka, jima nataknila jopici in ju odpeljala k teti Lovračevi, ki je zanju hranila jabolka in pecivo. Pa kaj potem, če mora ona medtem malce posedeti pri stricu Lovraču na kolenih in mu dovoliti, da ji z roko zleze pod

predpasniček in jo boža od popka do ritke. Saj ji je sam razložil, da je star in ga zebe v dlani, pri njej pod žabami pa se pogreje bolje kot pri peči. Zato pa so otroci, ji je rekel, da se stari pogrejejo pri njih (Vidmar 1998: 166).

Protagonistka literarnega besedila že v svoji mladosti spozna krutost življenja. Njene izkušnje z vrstniki, okolico in razmerami v družini so povezane z vsakdanjim nasiljem. Žrtev psihičnega nasilja postane zaradi svoje narodnosti in revščine. Povzročitelji uporabljajo razne zbadljivke, kot so Bosanka, južnjakinja in ciganka, z namenom, da jo izločijo iz družbe. Fatima (kljub svojemu ponosu in uporu) postane šibki del, saj v nobenem pogledu ne ustreza kriterijem, ki jih je postavila okolica. Grobim besedam se pridruži še fizično in spolno nasilje, s katerim si jo okolica želi podrediti. Povzročitelji spolnega nasilja izkoristijo njeno neizkušenost in naivnost, za pridobitev njenega telesa. Posledice nasilnih dejanj pa se izražajo v Fatiminem bežanju pred okolico in posluževanju kraj različnih stvari, ki bi prekrile revščino njene družine. Podrejenost Fatime se pojavlja tudi v družinskem okolju, saj v njem vlada hierarhičen odnos. Oče se, v želji po dosegu svojih ciljev in ohranitvi avtoritete, poslužuje fizičnega nasilja nad hčerkama. Fatimino opazovanje in vpetost v takšno življenje jo izoblikujeta v močno dekle, ki se bo vedno pripravljeno boriti za svoj obstoj in življenjski cilj. Fatima je sicer na koncu romana zopet prisiljena (zaradi nezaželene nosečnosti) v beg v tujino pod okriljem botra Esada, ki ima pravico, da poskrbi za njo in otroka, kot si sam želi, vendar bralec iz karakteristike protagonistke ve, da bo z njo vse v najlepšem redu.

9.4 Punce za znoret

9.4.1 PERSPEKTIVA IN FOKALIZACIJA

Realistična pripoved bralca seznanj s temo medvrstniškega nasilja. Prvoosebni pripovedovalec preko dialogov in opisov predstavlja različna stališča o nasilju, ki jih imajo literarni liki v zgodbi.

Opla, meni že ne bo nihče govoril, da sem razvajena samo zato, ker razrednemu štoru kdaj pa kdaj za hrbtom pokažem osle ali ji nastavim kreda na stol ali jo porinem iz vrste in ji skrijem nalivnik. To že ni nasilje (Vidmar 2003: 12).

Literarna junakinja svoja nasilna dejanja zanika. Nasilja ne sprejema kot nekaj nemoralnega, še več, nasilje se ji zdi popolnoma sprejemljivo, saj tudi sama hrepeni po izvajanju le tega.

Mrzlo je boljčala vame. V njenih očeh ni bilo niti sledu človečnosti. Samo hlad in brezčutnost. To mi je bilo strašansko všeč, hkrati pa me je motilo, da je vsa ta zloba naperjena tudi proti meni. Želela sem si, da bi z Arkado postali najboljši prijateljici. Da bi skupaj ustrahovali in se znašali nad drugimi. Kovali načrte. Bili hudobni v dvoje (Vidmar 2003: 27).

Katarina s sprejetjem v tolpo nasilnih punc uresniči svojo željo, vendar kmalu spozna, da ni vse tako, kot si je predstavljala.

Po svoje je bilo zabavno, ampak ne tako zelo, kot sem pričakovala. Ustrahovanje zelencev, jemanje njihovih osebnih predmetov, ki smo jih potem zmetale v bližnji smetnjak, grožnje. Prerivanje. Posmehovanje slabotnejšim, ki se niso znali ubraniti. Vendar se nikoli nismo zares zabavale. Ne zares. Bile smo mrke in jezne, kakor da se borimo proti sistemu (Vidmar 2003: 63).

Sprememba Katarinine perspektive do nasilja se pokaže v napadu na Jurčka, medtem ko se zorni koti drugih članic tolpe ne spremenijo.

»Zdaj se bomo igrali!« je hudobno zaklicala Arkada.

»Nikogar ne bomo poškodovali!« sem pohitela. Arkada je posmehljivo dvignila eno obrv. Na njen znak so iz žepov vse privlekle kupe umazanega korenja z zelenjem vred.

»Za zajca!« mi je pomežiknila Arkada in Jurčku pod nos pomolila debel koren. »Na ... na ... prekleti trapasti zajec ...« »Breez ... uhljeev ...« se je zarežala Zala in mu pomolila cel šop zelenjave za juho.

Obstopili sta ga še dvojčici. Z vseh strani so drezale vanj s korenjem in mu ga tiščale pod nos. Krohotale so se kot zmešane. Buljila sem v koren in premišljevala, kam neki vodijo te trapaste igrice. Če bo Jurček končal kot kos mesa sredi zelenjavne čorbe, jo bo še poceni odnesel. Opazovala sem dvojčici. Odpiljeno, kako sta se vživeli v svojo vlogo. Prisežem, da sta kazali dlesni in renčali. Arkada je bila videti kot demon. Pod očmi je imela vijolične kolobarje. Čutila sem, da se pravo sranje šele

začenja. Jurček se je zmedeno opotekal sem ter tja. S široko razprtimi očmi je iskal moj pogled, kakor da od mene pričakuje rešitev.

»Okej, dosti je, ne ljubi se mi več,« sem dvignila roke.

»Sanjaj!« se je krvoločno posmejala Arkada, oči pa so ji žarele kot Michaelu Jacksonu v spotu Triller (Vidmar 2003: 94–95).

Zgovorno je Katarinino gledišče po končanem napadu na Jurčka, kjer si Katarina dokončno prizna, da je ravnala narobe.

Vleklo me je v mračen kot, kjer bi si v miru izjokala dušo, ampak Arkada in druge niso kazale čustev, zato sem vztrajala sredi scene mrka in nedostopna. Takrat se mi je tudi posvetilo, da preprosto nisem iz pravega testa za zločinsko življenje. Domišljala sem si, da sem kruta, v resnici pa imam očitno premehko srce, kajti neustavljivo me je vleklo k objeti dvojici, ki sem jo tako prizadela. Obnašam se skrajno trapasto. Delujem proti svojim načelom. Sploh se ne prepoznam več (Vidmar 2003: 106–107).

V pripovedi se preko dialogov prikazujejo še druge perspektive stranskih oseb. Izstopa predvsem gledišče Katarinine mame, ki ji videz in kariera pomenita smisel življenja.

»Mama, stokrat sem ti že povedala, da v šoli hodim k tai boju. Normalno, da včasih pokasiram batine. To je naložba za prihodnost.«

»Te res nihče ne trpinči?« je spet vprašala. Odkimala sem.

»Pomisli, kako bi šele to vplivalo na mojo kampanjo! Moja hči, žrtev nasilja! Kot mati se tudi sama srečujem z različnimi oblikami trpinčenja, torej moje poslanstvo presega zgolj politično držo! Kot zaskrbljeni starš se borim tudi za svojega otroka! In nihče ni bolj prepričljiv kot obupana mati, ki trepeti za hčerko« »Mama, pliz ne sanjaj! Tudi, če bi bilo to res, a misliš, da bi si dovolila takšno sramoto? Da bi vsi vedeli, da sem zguba, da se noče nihče družiti z mano in da se spravljajo name, ker sem totalni odpilek? Daj odrasti že!« »Neumnost!« je mama zamahnila z roko. »Vi, mladi, se zmeraj blazno obremenjujete s tem, kaj si drugi mislijo o vas« (Vidmar 2003: 85).

Mati se hčerkinega početja ne zaveda oziroma ji niti ni do tega, da bi se ukvarjala z njo. Pomembno ji je zgolj zbiranje glasov za politično kampanjo ter mnenje drugih o njej. S pretvarjanjem za zavzemanjem pravic socialno ogroženih ljudi skuša pridobiti čim več naklonjenosti okolice. Od hčerke namreč zahteva, da domov povabi sošolko Gabrijelo, saj bi zaradi njene revščine spodbudila sočutje pri ostalih političnih partnerjih.

»Kaj pa tista tvoja revna sošolka?«

»Kaj je z njo?«

»Joj, ali še vedno nosi tisto grozno roza obleko, v kateri je videti kot trinadstropna torta?«

Zahihitala sem se.

»Takšna se ne more pojaviti v moji kampanji ... Poskrbeti moram za bolj estetski videz. Sicer je dobro, da je iz socialno ogrožene družine. Ampak ne kot velikanski roza puding ...«

»Gabi?« sem izbuljila oči. »Gabi boš povabila v svojo politično kampanjo? Bi si rada totalno zasrjala kariero?« »Prosim povabi jo! Obe bosta lahko veliko prispevali k osveščanju vrstnikov. Povej ji, da podpiram politiko nenasilja. Mislim, da bo punca pristala. Na obrazu ji piše, da vsak dan pokasira svojo porcijo« (Vidmar 2003: 86).

Gabrijela v pripovedi nastopa kot žrtev medvrstniškega nasilja, zato se njeno gledišče popolnoma razlikuje od ostalih literarnih oseb. Njeno počutje ob nasilju se razkrije v pogovoru s Katarino, ko jo le ta sprašuje o Arkadi.

»Tista Arkada je glavna,« je nenadoma bruhnilo iz nje, »druge so samo njene sence ...«

Nato so besede kar vrele iz nje.

»Kadar jih vidim, dobim potne dlani, bluza se začne lepiti name, v grlu me stiska in v trebuhu me zvija. V moji glavi zazeva luknja. Rada bi jim rekla kaj osornega, jim zabrusila, naj se poberejo in me pustijo pri miru. Ampak jezik se mi prilepi na nebo. Ko se mi posmehujejo, se mi zdi, kot da imajo prav. Kakor da si zaslužim posmeh. In ko me Arkada useka s palico in klecnem, imam občutek, kot da si zaslužim ponižanje, ker sem ničvredna, ker se ne znam postaviti zase. Ker vsi mislijo, da sem ničla. In potem nekako zgleda, kot da se vsaj one zanimajo zame« (Vidmar 2003: 50–51).

Katarina se na koncu spoprijatelji z njo, saj že med njunim prejšnjim druženjem spozna, da je Gabrijela zelo zaščitniška do nje in do svojega brata. Preseneti jo tudi dejstvo, da se Gabrijela postavi zase po napadu Jurčka. Katarina tako spozna, da je edina prijateljica, ki je ostala z njo, prav Gabrijela.

Pomislila sem na Arkado in na ves moj trud, da bi jo pridobila na svojo stran. Razočarano sem zaključila, da je pravo prijateljstvo očitno izumrlo. Počutila sem se kakor žrtev. Kot bi me nekdo napadel, okradel in ponižal. Živa zmeda! In potem. Kot nalašč sem na igrišču opazila Gabi in Jurčka. Pomahala sta mi in me z roko vabila, naj se jima pridružim. Kako že pravijo? Angelov ne moreš kupiti, lahko pa jih srečaš! Preklemansko, da res (Vidmar 2003: 114–115).

V tem literarnem besedilu pripovedovalec, ki je hkrati tudi fokalizator, zaradi svoje vsevednosti širi vidno polje bralca, medtem ko mu zunanja fokalizacija pomaga pri opisovanju stališč literarnih oseb. Bralec je tako seznanjen z različnimi perspektivami Katarine, ki se preko pripovedi spreminjajo, zaradi izražanja stališč žrtev, povzročiteljev in opazovalcev nasilja.

9.4.2 *POVZROČITELJ ALI ŽRTEV NASILJA*

Katarina zaradi podobe pridne punce v očeh okolice začuti potrebo po upor in nasilnih dejanjih. Z vključitvijo v družino nasilnih deklet tako postane povzročiteljica le tega.

Na ulici smo obstopile kakšnega butca in od njega zahtevale, naj kupi MaxMarino bluzo, ki sem si jo sposodila od mame. Mulca smo olajšale za nekaj jurijev in ga z brco v rit jokajočega in prestrašenega poslale domov. Ni se preprosto iztrgati tolpi podivjanih najstnic. Kajti večina jih je ohromljena, kot ptič s polomljenimi krili čepela med nami in čakala, da jih pomalicamo (Vidmar 2003: 63).

Ustrahovanje in trpinčenje šibkejših v Katarini vzbuja občutek moči. Poseben užitek ji predstavlja izživljanje nad sošolko Gabrijelo, saj do nje čuti sovraštvo zaradi njene prijaznosti.

Arkada je počakala, da je Gabi nič hudega sluteč priklamala čez križišče. Nato ji je kot mačka skočila za hrbet in jo s palico usekala v pregib kolen. Gabi se je najprej zvila, nato pa klecnila. Režale smo se kot zmešane, ker je bilo tako zabavno (Vidmar 2003: 10).

Fizično nasilje je prisotno tudi med nasilnimi dekleti, in sicer v primeru, ko se literarna junakinja želi včlaniti v tolpo.

Krohotala so se in zganjale celega vruga. Pobrale so mi denar. Natikače so mi zmetale v grmovje in mi vrečko poveznile čez glavo, da bi me zadušile. Raztrgale so mi majico Miss Sixty. Borila sem se kot tigrica. Molče sem grizla, praskala, pljuvala in opletala z nogami in z rokami. Še sanjalo se mi ni, da mi je toliko do njihove družbe. Bolela so me rebra, vedela sem, da bom naslednji dan polna modric, moj pogled pa bo steklen. Toda dosegla sem, kar sem želela. Tako kot vselej (Vidmar 2003: 23–24).

Katarinina želja po pripadnosti med nasilnimi dekleti je v nasprotju z udarci močnejša. V njih uživa, saj s tem dokazuje sebi in dekletom, da je dovolj močna in uporna članica. Poslučuje se tudi načrtnega besednega zbadanja, s katerim preverja šibkost ostalih deklet.

Ni mi preostalo nič drugega, kakor da tvegam veliki met: »Oprosti, Arkada, ampak jaz ne kapiram. Če se bojiš tiste uboge miz Pigabi, si lahko brez skrbi ...« Vedela sem, da jo bo raztrgalo od besa.

»BOJIM? JAZ?« je zarjula, se pognala kot panter in se vrgla name. Prste mi je zarila v obraz. S pestjo me je udarila v nos in takoj nato še v pleksus. Ko mi je zabila pest nizko pod popek, mi je za nekaj trenutkov ohromela desna noga (Vidmar 2003: 73).

Vloge žrtve nasilja se naveliča šele v trenutku, ko se druga dekleta odločijo, da bodo napadle Gabrijelinega duševno prizadetega brata. Katarina se jim fizično in besedno upre, ob tem pa spozna, da nasilna dejanja niso smisel življenja.

»Dost mam!« sem zavreščala in se skobacala na noge.

»Dost mam, povej tisti svoji pokvarjeni kuzli, da izstopam! In Jurčka bom vzela s sabo! Noben kreten se ne bo več spravljal name! Ne grem se več nasilja!«

Čez dan, dva me bo vse bolelo za znoret. Ni vredno! Ne, ni vredno!

Naa, ne grem se več! V prihodnosti si bom morala izkušnje nabirati tako, kot vsi drugi. Z leti (Vidmar 2003: 98).

Literarna junakinja torej nastopa v vlogi žrtve in povzročiteljice fizičnega nasilja. Njena želja po dokazovanju sebi in drugim, da še zdaleč ni pridna punčka, jo vpelje v ustrahovanje in trpinčenje vrstnikov ter mimoidočih. Povzročiteljicam fizičnega nasilja je vseč občutek premoči nad žrtvami. Za žrtev si izberejo posameznika, saj ga tako lažje obvladajo. Delovanje v skupini jim daje tako še večjo moč, saj lahko s tem povzročijo večje število nasilnih dejanj in bolečin. Posledice fizičnega nasilja Katarina občuti tudi na sebi, kar ji na začetku sicer ugaja, vendar na koncu zaradi okoliščin na prvo mesto postavi moralno spoznanje, da nasilje ni prava pot za upor. Zave se posledic nasilja in svojega nespametnega ravnanja.

10. SKLEP

V diplomskem delu sem predstavila razvoj tabuiziranih tem v slovenski mladinski prozi, ki je pri številnih avtorjih pomenil prikaz spremenjenega pogleda na idealiziranje otroštva. V ospredje tematike je prišla otrokova stiska in temačne strani odraščanja mladostnikov. V začetkih padanja tabujev so tako pisatelji, kot so Janez Kajzer, Elza Budau, Anton Ingolič, Pavle Zidar idr. ubesedovali incest, ločitev staršev, nezaželeno nosečnost in konflikt med generacijama. V osemdesetih in devetdesetih letih je bila v ospredju tematika prestopništva, zasvojenosti in brezposelnosti ter vojne in religije. V sodobni mladinski književnosti, z avtorji, kot so Svetlana Makarovič, Bogdan Novak, Desa Muck in Janja Vidmar pa je bralec priča tematikam invalidnosti, ksenofobije, motnjam hranjenja, spolnosti, nasilja in samomora.

Omenjenim temam je najbolj naklonjena realistična proza. Z različnimi pogledi in mnenji teoretikov, katera besedila definirajo realistično prozo, so se razvile smernice, ki jo določajo glede na starost naslovnika, glavnega junaka, žanr ali njeno ne/resničnost. Literarni teoretiki, ki so posvetili svoje raziskave temu področju, so Dragica Haramija, Igor Saksida ter Marjana Kobe.

Opus Janje Vidmar zaznamuje realistična proza, v kateri je mogoče zaslediti tabuizirane teme, ki so značilne za sodobno mladinsko književnost. V ospredju literarnih besedil je posameznik, ki se v obdobju adolescence srečuje z raznimi ovirami, ki močno zaznamujejo njegovo odraščanje in razmišljanje. V nekaterih primerih je ovira postavljena s strani stranskih oseb, drugič sam posameznik vpliva na povzročitev le te. Avtorica s tem, ko literarne junake postavi v neprijazno okolje, v njih spodbudi željo po uporabi družbenim okvirjem in premagovanju težav. Posameznik tako odraste v samostojno in samosvojo osebo z novimi izkušnjami v življenju.

V obravnavanih besedilih sem našla tematiko, ki je skupna vsem literarnim junakom, in to je bilo nasilje. S pomočjo tipologije nasilja sem ugotovila, da se v literarnih delih zrcalijo različne oblike nasilja. V njih smo tako priča fizičnemu, spolnemu in psihičnemu nasilju, ki se dogaja med sovrstniki, okolico in družino. Posledice in dejanja kot prepoznavni znak nasilja so vidni pri opisovanju in razmišljanju posameznika o njih.

V nadaljevanju sem s pomočjo pripovedne perspektive in z njo povezane fokalizacije ugotovila, da pripovedna perspektiva igra ključno vlogo pri posredovanju zgodbe bralcu, saj

mu omogoča vpogled v samo dojetje in razmišljanje literarnega junaka. Uporaba notranje ali zunanje fokalizacije pa poskrbi za ožjenje ali širjenje vidnega polja, ki ga fokalizator želi predstaviti bralcu. Pred začetkom analize perspektiv sem tako podala nekaj različnih mnenj teoretikov o sami perspektivi ter se odločila, da bom za svojo raziskavo uporabila izsledke slovenskega naratologa Mirana Štuheca, ki je v svojem delu (*Naratologija: med teorijo in prakso*) predstavil Genettovo razdelitev fokalizacije v navezi s pripovedno perspektivo.

V analitičnem delu obravnavanih besedil sem ugotovila, da je literarni junak v *Barabi* in *Debeluški* podvojeni subjekt, saj opravlja nalogo pripovedovalca in fokalizatorja. V besedilih sem zaznala protagonistove misli, občutke in zaznave, ki so značilne za notranjo fokalizacijo. Perspektive glavnih in stranskih oseb so bile predstavljene v dialogih in monologih. Stranske osebe so bile v obeh besedilih predstavljene kot povzročiteljice nasilja, medtem ko sta glavna junaka igrala vlogo žrtve, povzročitelja/ice in priče nasilja. Pri obeh zgodbah je nasilje v veliki meri tolerirano, čeprav je konec zgodbe v obeh primerih pozitiven. Odstopanje nastopi le v primeru spoznanja in odraslosti literarnih oseb. V *Debeluški* se osebe (oče, mati, Urša) ne želijo soočiti s svojimi napakami in dejanji, saj še vedno hrepenijo po starem načinu življenja, medtem ko se v *Barabi* zavedajo pogubnosti nasilnih dejanj, saj si želijo živeti v družinskem okolju brez nasilja.

Za razliko od zgoraj omenjenih besedil je v *Princeski z napako* in *Puncah za znoret* uporabljena zunanja fokalizacija. Bralcu je vidno široko polje dogajanja, prisotni so opisi okolice, zunanosti likov, prostorov in stvari, s katerimi pripovedovalec ustvarja temačno ozračje. V *Princeski z napako* sta fokalizator in pripovedovalec ločena, medtem ko v *Puncah za znoret* nastopa upovedeni subjekt, ki pa ohranja pripovedno distanco, zato sem ga umestila v zunanjo fokalizacijo in ne v notranjo, kamor bi po Genettovi definiciji sodil. Perspektiva literarnih likov je vidna tudi v dialogih in opisih. V obeh besedilih je vidno prikrievanje, ne/toleriranje ali nezavedanje nasilja s strani literarnih oseb. Literarni junakinji nastopata v različnih vlogah. Fatima je žrtev spolnega, fizičnega in psihičnega nasilja s strani okolice in družine, medtem ko je Katarina povzročiteljica in žrtev fizičnega medvrstniškega nasilja. V obeh zgodbah pomembno vlogo igrajo tudi stranske osebe, ki predstavljajo rešitev oziroma zgled glavnima junakinjama. V *Puncah za znoret* literarne osebe odrastejo in se zavejo svojih dejanj, medtem ko se v *Princeski z napako* nekateri povzročitelji nasilja zavedo svojih dejanj, spet drugi jih raje prikrijejo in tako žrtev pošljejo v tujino, kjer je njena usoda zopet odvisna od drugih. Vendar Fatima kljub temu ostane odločna, da bo imela lepo prihodnost, zato jo bralec dojema kot borko.

V obravnavanih besedilih sem ugotovila, da izbira določene perspektive in fokalizacije lahko vpliva na prikaz nasilja v obravnavanih besedilih. Z notranjo fokalizacijo fokalizator usmeri svojo pozornost na enega protagonista. V ospredju je njegov pogled na nasilje. Protagonista v obravnavanih delih *Baraba* in *Debeluška* s posredovanjem svojih občutkov in misli izražata svojo toleranco do nasilja. Perspektive stranskih oseb niso v ospredju, zato bralec ni seznanjen z njihovimi odnosi do nasilja. Stranske osebe v obeh delih sicer igrajo vlogo povzročitelja/ice nasilja, vendar o tem, kakšen odnos se ustvarja do nasilja, ko le tega izvajajo, ostaja bralcu prikrit. Tu ne gre spremembo fokalizacije, kot jo pozna Genette, torej tudi ne za paralipso, pač pa bolj za enoplastno prikazovanje perspektive. Opisovanje dejanj nasilja in opisovanje prostorov, kjer se nasilje pojavlja, pri uporabi notranje fokalizacije ni prisotno. Opisi teh so prisotni v literarnih delih *Princeska z napako* in *Punce za znoret*, kjer je fokalizacija zunanja. Slednja zaradi širjenja vidnega polja omogoča bralcu, da je poleg perspektive glavnega junaka seznanjen tudi s perspektivami stranskih oseb. Posledično je bralcu posredovano večje število informacij, vendar v tem primeru ne gre za paralepso, saj odnos do nasilja ostaja na površinski ravni. Misli in občutki povzročiteljev ali žrtev nasilja ostanejo prikriti. Bralec ni seznanjen s tem, kaj literarni junak občuti, ko nasilje izvaja oziroma ko je njegova žrtev. Nazorno so opisane zgolj situacije, v katerih se znajdejo literarni liki. Pogledi na nasilje so tako delno vidni le v dialogih ali opisih nasilnih dejanj. Zunanja fokalizacija bralcu ponudi več raznovrstnega dogajanja in pestrost perspektiv, ki pa ohranjajo distanco do poglobljenega pogleda na nasilje. Izbira določene vrste fokalizacije tako omogoča bralcu, da odnos do nasilja opazuje zgolj iz enega ali več zornih kotov, odvisno od tega, ali je v središču literarnega dela eden ali več protagonistov.

Janja Vidmar se je v analiziranih besedilih dotaknila ene najbolj perečih tem današnjega časa. S svojimi zgodbami, zaradi opisovanja problematičnih podob mladosti in močne karakteristike literarnih junakov, je pri mladih bralcih zelo priljubljena, saj se le ti z lahkoto identificirajo s protagonistom in s situacijo, v kateri se je le ta znašel. Skupaj postajajo odločnejši pri podiranju družbenih okvirjev, naloga nas pa je, da verjamemo v njihovo vztrajnost in jim pomagamo spremeniti svet na bolje.

Sklepni del diplomske naloge končujem z mislimi Janje Vidmar o mladinski literaturi, literarnih likih in stvarnem življenju.

Ja, to je zanimivo pri nas Slovenceh /sic!/. Otroci nas gledajo, kako se nacejamo kot mavre, ampak ne v literaturi, ta je sveta kot indijska krava. Mladi so žive priče, kako se ata in mama garbata na mrtvo, ampak ne v literaturi, ta naj bo zvrhana iluzij o človekovi neminljivosti in očiščena piskanja o lastni

ničevosti. Najmočnejši smo, kadar pred otroki stojimo na pragu bajte in čakamo, da nam svet razodene svoja pričakovanja. Saj tega, kako na koncu resignirano ugotavljamo, da je šel svet svojo pot in nas pustil same na pragu, nihče več ne registrira. Ker mati narava zafrkne tudi otroke in jih pošlje stat na drug prag odraslosti. Zato pa imam rada svoje junake. Tisti, ki jih pošljem skozi največji pekel, tisti so mi najbližji. Moja si ti, Urša, ker v svoji avtodestrukciji ne pozabiš uničevati svojih bližnjih. Tizi, ti tako ali tako zavzemaš posebno mesto v mojem srcu. Nemogoče te je izkoreniniti. Ker si edini, ki sem te v literaturi znala rešiti, v resničnem svetu pa si ti rešil mene. Fatima, ne boj se nadaljevanja. Ne bo ga. Včasih na kaki šoli srečam temnopolto punco, ki vame hvaležno zavrti svoj zeleni pogled. Zato obe veva, da ni bilo zaman. Mogoče je to bistvo odraslosti. Navsezadnje, kdo si želi dozoreti? Zrelost je kratkega veka, skrupucan uvod v gnitje. In kdo od mladih, in predvsem zakaj neki, bi si želel odrasti v svet negotovih, zapitih, konfuznih, deprimiranih, neiznajdljivih, čustveno nezrelih, ponesrečenih primerkov človeštva? Dejstvo, da smo globoko v srcu dobri, je premalo. Ja, po mojem je to bistvo mladinske literature (Vidmar 2006: 1228–1229).

11. VIRI

- **Blažič, M.** (2003). *Slovenska realistična in fantastična pripoved pri pouku književnosti v osnovni šoli*. V Hladnik, M. in Kocijan, G. (ur.) *Slovenski roman*. Ljubljana: Obdobja 21, str. 663–668.
-- (2011). *Branja mladinske književnosti: izbor člankov in razprav*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- **Dolgan, M.** (1979). *Pripovedovalec in pripoved: njegovo vrednotenje pripovedovanega*. Maribor: Obzorja
- **Flis, L.** (2010). *Nasilje nad seboj kot (edina) oblika preživetja*. Dostopno na medmrežju: <http://www.dnevnik.si/sport/kosarka/1042335236>. Prevezeto 4. 10. 2013.
- **Forradellas, J. in Marchese, A.** (1989). *Diccionario de retórica, crítica y terminología literaria*. Barcelona: Ariel.
- **Haramija, D.** (2003). *Žanri slovenskega mladinskega realistična romana*. V Hladnik, M. in Kocijan, G. (ur.) *Slovenski roman*. Ljubljana: Obdobja 21, str. 171–180.
-- (2006). *Sodobna slovenska mladinska proza*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 17, slovenski slavistični kongres. *Preseganje meje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, str. 281–294.
-- (2009). *Sedem pisav. Opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Mariborska knjižnica, revija Otrok in knjiga. Maribor: Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, str. 96–178.
- **Jovanović, K.** (2010). *Izgubljeni v iskanju sebe : knjiga o bulimiji nevrozi, kompulzivnem prenažedanju in avtoagresiji*. Šmarje-Sap: Buča, str. 51–53.
- **Kmecl, M.** (1996). *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović, str. 101–102.
- **Kobe, M.** (1987). *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- **Kodrič, M.** (2006). *Naratološki vidik kratke in še krajše zgodbe*. V Novak Popov, I. (ur.) *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Obdobja 23, str. 355.
- **Kuhar, R. idr.** (1999). *O nasilju: priručnik za usposabljanje*. Ljubljana : Društvo za nenasilno komunikacijo = Association against Violent Communication
- **Lavrenčič, D.** (2000). *Tabuji v slovenski mladinski prozi: magistrsko delo*. Ljubljana.

- **Lavrenčič Vrabec, D.** (2001). *Mednarodna literarna nagrada Alpe-Jadran "Besede brez meja"*. *Otrok in knjiga*: revija za vprašanja mladinske književnosti in književne vzgoje. št. 52, str. 64–66.
- **Rus Makovec, M.** (2003). *Zloraba moči in duševne motnje ter poti iz stiske*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 6.
- **Saksida, I.** (2001). *Mladinska književnost*. V Pogačnik, J. idr. *Slovenska književnost 3*. Ljubljana: DZS, str. 404–468.
 --. (2005). *Gladina sovraštva, glina bolečine*. V *Fantje iz gline* (spremna beseda). Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 213–214.
- **Štuhec, M.** (2000). *Naratologija : med teorijo in prakso*. Ljubljana: Študentska založba.
- **Vidmar, J.** (1998). *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS.
 --. (1999). *Vsega je kriva Mary ali Ko kultura postane substitut za odrešitev*. *Otrok in knjiga*: revija za vprašanja mladinske književnosti in književne vzgoje, let. 62, št. 48, str. 63–66.
 --. (2001). *Baraba*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 --. (2003). *Punce za znoret*. Ljubljana: Karantanija.
 --. (2006). *Janja Vidmar v pogovoru z junaki svojih knjig*. *Sodobnost*, let. 70, št. 9/10 (sep./okt.), str. 1228–1229.
 --. (2008). *Debeluška*. Ljubljana: Mladinska knjiga.